

Hieronymi Fracastori Syphilis sive Morbus gallicus / carmen ad optimarum editionum fidem edidit notis et prolegomenis ad historiam morbi gallici facientibus instruxit Ludovicus Choulant.

Contributors

Fracastoro, Girolamo, 1478-1553.
Choulant, Ludwig, 1791-1861.
Francis A. Countway Library of Medicine

Publication/Creation

Lipsiae : Apud Leopoldum Voss, 1830.

Persistent URL

<https://wellcomecollection.org/works/dn26q43y>

License and attribution

This material has been provided by This material has been provided by the Francis A. Countway Library of Medicine, through the Medical Heritage Library. The original may be consulted at the Francis A. Countway Library of Medicine, Harvard Medical School. where the originals may be consulted. This work has been identified as being free of known restrictions under copyright law, including all related and neighbouring rights and is being made available under the Creative Commons, Public Domain Mark.

You can copy, modify, distribute and perform the work, even for commercial purposes, without asking permission.

**wellcome
collection**

Wellcome Collection
183 Euston Road
London NW1 2BE UK
T +44 (0)20 7611 8722
E library@wellcomecollection.org
<https://wellcomecollection.org>

EX LIBRIS
HENRY ROUSE VIETS

 Harvard Medical Library
in the Francis A. Countway
Library of Medicine ~ *Boston*

VERITATEM PER MEDICINAM QUÆRAMUS

Beumgardner & Fulton No. 31.

HIERONYMI FRACASTORII

SYPHILIS

SIVE

MORBUS GALLICUS.

CARMEN

AD OPTIMARUM EDITIONUM FIDEM EDIDIT
NOTIS ET PROLEGOMENIS AD HISTORIAM MORBI
GALLICI FACIENTIBUS INSTRUXIT

Ludovicus Choulant.

PRAEPOS MEDICAE IN ACADEMIA MEDICA DRESDENSI
PROFESSOR.

LIPSIAE

APUD LEOPOLDUM VOSS.

1830.

V I R O

DE RE MEDICA OPTIME MERITO

GEORGIO CHRIST. THEOPHILO

L. B. DE WEDEKIND

**MAGNO DUCI HASSIAE A CONSILIIS INTIMIS ET ARCHIATRO
ETC. ETC. ETC.**

**DOCTORIS MEDICINAE ET CHIRURGIAE
HONORES**

ANTE HOS QUINQUAGINTA ANNOS

D. XXIV. M. IUNII MDCCLXXX

**IN ALMA LITERARUM UNIVERSITATE
GOETTINGENSI**

RITE ACCEPTOS

PIA MENTE GRATULATUR

ET HANC

CARMINIS FRACASTORIANI EDITIONEM

D. D. D.

LUDOVICUS CHOULANT.

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
Open Knowledge Commons and Harvard Medical School

Tertium hoc ipso anno excurrit saeculum, ex quo Fracastorii carmen de Syphillide primo quantum novimus typis excusum est, ita ut illi nunc redeat fausto omine saecularis solennitas. Quartum scilicet saeculum feliciter auspicabitur, si semisaeculari festo TIBI hodie celebrando gratulabundum accedere ei licuerit. Ipsa carminis, cui nullum post instauratas literas in latina lingua par existere eruditi contendunt, concinnitas et elegantia, et rei pertractatae his diebus in scholis medicorum renovata gravitas, novam eius editionem suadere videbantur. In qua curanda id summae mihi

curae fuit, ut Fracastorii verba ad optimos et antiquissimos textus restituta et paucis illustrata exhiberet et ut Fracastoriana memoria TUOQUE nomine non prorsus indigna videri posset aequis harum rerum arbitris. TU vero, etsi parum haec assecutus fuerim,

„NE NOSTROS CONTEMNE ORSUS MEDICUMQUE
LABOREM“!

CONSPECTUS.

Prolegomena.

I. De origine morbi Gallici	1
II. Hieronymi Fracastorii vita	10

Fracastorii Syphilis.

Liber primus	19
Liber secundus	35
Liber tertius	51
Notae	66

CONTENTS

Introduction

I. De origine mundi Galilei 107
II. Hieronymi Praeceptorum 107

Francisci de Silesia

Liber primus 107
Liber secundus 107
Liber tertius 107
Liber quartus 107

I.

DE ORIGINE MORBI GALLICI.

MORBUS Gallicus, quem Fracastorius primus omnium quantum novimus Syphilidem dixit, dubiae est originis, quam scilicet maxime variam varii auctores ei attribuerunt. Alii morbum ex America nuper detecta derivabant atque a Columbo navigatore eiusque sociis in Hispaniam, a militibus Hispanis in Italiam, a militibus Gallis ex Italia sub Carolo VIII. in patriam reducibus in Galliam esse perductum contendebant, quam sententiam a Fallopio (de morb. Gall.) iam prolatam, ab Astrucio et Girtannero defensam, nunc vero ducibus Sanchezio et Henslero penitus refutatam videmus et derelictam. Fuerunt alii qui ex Asia morbum deducerent, ita quidem ut vel Indias Orientales accusarent, uti Schaufuss, qui per Cingaros luem in Europae regiones disseminatam putat, vel potius Asiam anteriorem, ut Schwediauer aliique. Fuerunt dein, qui ex Indiis Australibus morbum ortum esse

putarent, - ut Reinholdus Forster, et minus certe affirmans Turnbull. Alii vero ex Africa, fertili malorum morborumque matre, natum putant, ut Sydenham, qui ex morbo apud Nigritas Guineae endemio, the Yaws dicto, derivat; uti etiam Gruner et Thiene, qui per Maranos ex Hispania depulsos per omnem Europam dissipatum credunt. Quum autem omnes scriptores, quos hucusque diximus, extra Europae fines morbi originem quaerant, sunt alii, qui in contrariam sententiam abeuntes syphilidem dicant in Europae regionibus indigenam. Et inter hos ipsos dissensio est, aliis scilicet syphilidem dicentibus morbum novum, antiquum aliis. Qui morbum novum putant et in ipsa Europa ortum, patriam eius vel Galliam faciunt, ut Itali, vel Italiam, ut Galli, vel Hispaniam, ut Belgae cum Italis et Gallis, vel Daciam, ut nuper Wizmann; dein morbum vel ex lepra ortum putant eiusque mitiorem esse formam, uti Sprengel, Struve aliique plurimi, vel epidemium morbum putant illis temporibus ortum vel astrorum maligno concursu, vel tempestatum vel inundationum vel denique morum pessime corruptorum vitio. Qui vero morbum antiquum esse putant, syphilidi adscribunt omnia in locis obscenis vitia, de quibus scriptores vel antiquissimi iam dixerunt; hanc sententiam tuentur Alliot, Becket, Maynwaring aliique.

Quum neque meum esse possit neque omnino huius loci, tantas componere lites, liceat breviter meam quoque de hac re sententiam interponere,

ne in tanta opinionum copia et diversitate mihi soli ea penitus deesse videatur.

Lepra occidentalis, quae circa saeculum undecimum et duodecimum malignitatis summum culmen erat adeptae, mitescere coepit his ipsis Europae regionibus saeculo decimo quarto, disparere versus finem saeculi decimi quinti. Hoc ipso tempore, scilicet saeculo decimo quinto ad finem vergente, natus est vel astrorum vel tempestatum vel moruum vitio variis in locis simul morbus aliquis epidemius, cuius potiora symptomata in cute apparebant et interiora corporis per dolores et ulcera petebant. Morbus hic novus omnes veteris leprae reliquias consumpsit quasi et in suam naturam mutavit, ut non amplius leprae cerneretur portentosa facies, sed morbus novus, leprae similis, non minus horrendus, sed per non admodum longa temporum intervalla aperte mitescens. Ita factum est, ut syphilis dici possit novus morbus et antiquus simul, quippe quae lepra sit ope epidemiae tunc temporis natae novam mitioremque formam adeptae. Cuius originis leprosa signa et vestigia sunt partim nunc adhuc in syphilide observanda: cutis turpitudine, quae nunc, si maculas et condylomata exceperis, fere disparuit; ulcera faucium ex leprosum raudine nata; ossium dolores tumoresque et caries, quae cum leprosum ossibus deformatis conveniunt. Obscenarum partium affectiones partim leprosum hominum salacitati respondent, partim novo morbo morumque pravitate illorum temporum de-

bentur, partim antiquissima sunt vitia, syphilidi minime propria, sed ei perperam adscripta. Quum itaque syphilis hoc modo per tria saecula grassata sit, ut semper mitior evaderet lepraeque vestigia pedetentim deponeret, sperandum est, fore ut aliquando penitus evanescat, simplicissimam formam absque dyscratica labe induat et sic hydrargyro denique non amplius ad curationem egeat. Ad hoc vero temporis punctum speratum sperandumque nostris diebus nondum accessimus.

Quae res quum denuo per magnae contentionis disputationes tractatae sint satis alacriter, sperare licet, fore ut aliquis historica et medica doctrina bene imbutus, a partium studio et ignorantiae temeritate longe remotus, assiduitate et eruditionis modestia praeditus, syphilidis obscuras origines denuo perquirat, repertaque candide impertiat. Arduum sane opus et taedii plenum, sed dignum viro docto, et perutile rei medicae non minus quam historiae generis humani. Huic operi tentando quum me ipsum omnino imparem sentirem, pro viribus vero meas in hac re partes conferre optarem, exhibui his ipsis pagellis

1. *Scriptorum historicorum de morbo Gallico,*

2. *Collectionum de morbo Gallico*

accuratam et quantum fieri potuit plenam enumerationem, ut his adminiculis invitarem medicum quendam eruditum ad condendam veriore huius morbi historiam.

SCRIPTA HISTORICA DE MORBO GALLICO.

Carol. PATIN (†1693) *luem veneream non esse morbum novum oratio*. Patav. 1687. 4.

Jean Bapt. Faust ALLIOT (†1730) et **Jo. Franc. LEAULTE** *quaestio medica an morbus antiquus syphilis*. Paris. 1717. 4. (defenditur morbi antiquitas).

Jo. Zachar. PLATNER (†1747) *progr. de morbo Campano Horatii*. Lips. 1732. 4. Recus. in *Opusec.* T. II. p. 21—28. (locum Horat. Satyr. 1. 5. 62. non omnino ad syphilidem refert, sed ad consequentias vitae luxuriosae).

Jo. ASTRUC (†1766) *de morbis venereis libri sex*. Paris. 1736. 4. Recus. Paris. (Basil.) 1738. 4. Angl. vers. a **Will. Barrowby**, Lond. 1737. 8. — Editio altera plenior: *De morbis venereis libri novem*. Paris. 1740. 4. Vol. I. II.; Paris. 1743. 12. Vol. I—IV. Libros quatuor priores gallice vert. **Augustin François Jault**, Paris. 1740. 12. Vol. I—III. — Editio tertia aucta per **Jo. Astruc** et **Ant. Louis**, Paris. 1755. 12. Vol. I—IV. Recusa Venet. 1760. 4. additis duabus **Gerardi van Swieten** epistolis de mercurio sublimato et **Jos. Mar. Xaver. Bertini** diss. de usu mercurii. (Angl. vert. **Sam. Chapman**, Lond. 1755. 8.; German. vert. **Jo. Gottlob Heise**, Frankfurt u. Leipz. 1764. 8.) — Editio quarta: Paris. 1773. 12. Vol. I—IV. — Editio quinta, quam curavit **Anton. Louis**, Paris. 1777. 12. Vol. I—IV. (Astrucci opus doctum et diffusum nimis acriter originem Americanam defendit).

Anton. Nunhez Ribeiro SANCHEZ (†1783) *diss. sur l'origine de la maladie vénérienne, dans laquelle on prouve qu'elle n'a point été apportée de l'Amérique et qu'elle a commencé en Europe par une épidémie*. Paris. 1752. 12. (German. vert. **Georg Heinr. Weber**, Brem. 1775. 8.) Novo titulo ornata: Paris. 1765. 12.

— — *examen historique sur l'apparition de la maladie vénérienne en Europe et sur la nature de cette épidémie*. Lisbonne. 1774. 12. Cum priore dissertatione recudi fecit **Hieron. David Gaub**, Leid. 1777. 8. (utrumque opusculum anonymum est et contra Astrucci opinionem de syphili-dis origine Americana docte pugnatur).

Marmaduke BERDOE *an essay on the pudendagra*. Bath. 1771. 8.

Philipp Gabriel HENSLER (+1805) *Geschichte der Lustseuche, die zu Ende des XV. Jahrhunderts in Europa ausbrach. Erster Band.* Altona. 1783. 8.

— — *über den westindischen Ursprung der Lustseuche Hamburg.* 1789. 8. (est pars posterior secundi voluminis operi proxime antecedenti destinati, quod volumen vero integrum nunquam apparuit; opus doctissimum pugnat contra originem Americanam).

— — *progr. de herpete seu formica Veterum labis venereae non prorsus experte.* Kilon. 1801. 8.

La America vindicada de la calumnia de haber sido madre del mal venereo. Madrid. 1785. 4.

William TURNBULL an inquiry into the origin and antiquity of the lues venerea, with observations on its introduction and progress in the Islands of the South-Sea. Lond. 1786. 8. German. vert. *Christian Friedrich Michaelis.* Zittau und Leipzig. 1789. 8. (defendit auctor originem Americanam, dubitat, utrum ab Anglis Gallisve advecta sit syphilis ad insulas Australes, an ibi iam prius extiterit).

SARMIENTO antiguedad de las bubas. Madrid. 1787. 8.

Christoph GIRTANNER (+1800) *Abhandlung über die venerische Krankheit.* Göttingen. 1788. 1789. 8. Vol. I—III. Volumen primum habuit editiones quatuor, quarum postremam curavit *Ludov. Guil. Christoph. Cappel,* Götting. 1802. 8.; Volumen secundum et tertium recudebantur Götting. 1795. 8. (continet seriem scriptorum de lue venerea sat numerosam usque ad ipsa auctoris tempora; sed neque fideliter excerpta, neque candide diiudicata, acriter scilicet pugnatur pro origine Americana armis non semper adeo laudabilibus).

Curt. SPRENGEL diss. de ulceribus virgae, tentamen historico-chirurgicum. Halae. 1790. 8. (multo magis huc faciunt doctissimi Auctoris notae ad germanicam versionem operis Perenotti di Cigliano de infectione venerea, quae versio apparuit Lipsiae. 1791. 8. Cf. *Sprengel Beiträge zur Geschichte der Medicin,* III, 59 sq. et eius *Geschichte der Arzneikunde* Bd. II.)

Christian Godofred. GRUNER (+1815) *morbi Gallici originis Maranicae.* Jenae. 1793. 4. (redit hoc programma in eiusdem auctoris *Scriptor. de morbo Gallico,* quod opus dicemus inter collectiones. Cf. *Almanach für Ärzte und Nichtärzte* 1783, p. 285; 1784, p. 224; 1788, p. 237; 1790, p. 139; 1792, p. 51. 188; 1793, p. 69; 1794, p. 229; 1797, p. 227).

Sim. N. H. LINGUET (+1794) *histoire politique et philosophique du Mal de Naples.* Paris 1796. (?) 8.

Jul. Heinr. Gottlieb SCHLEGEL Versuch einer Geschichte des Streites über die Identität des Venus- und Trippergiftes. Jena. 1796. 8. (antea diss. inaug. ibid. 1795.)

SCRIPTA HISTORICA DE MORBO GALLICO. 7

SCHAUFUSS *neueste Entdeckungen über das Vaterland und die Verbreitung der Pocken und der Lustseuche.* Leipz. 1805. 8. (patriam utriusque morbi esse Asiam, luem veneream per Cingaros in Europam fuisse disseminatam).

Carl Sam. TÖRNBERG *diss. sistens sententiarum de vera morbi Gallici origine synopsis historicam* Jenae. 1807. 8.

Gust. Adolph WERNER *diss. de origine ac progressu luis venereae.* Lips. 1819. 4. (putatur syphilis morbus antiquus et ex lepra et nimia libidine ortus).

J. L. W. WENDT *bydrag til historien af den veneriske sygdoms begyndelse og fremgang i Danmark.* Kiöbenhavn. 1820. 8.

Nicol. BARBANTINI *notizie istoriche concernenti il contagio venereo, le quali precedono la sua opera sopra questo contagio.* Lucca. 1820. 8.

Domenico THIENE *lettere sulla storia de' mali venerei.* Venezia. 1823. 8. (epistolae novem sat memorabiles; defenditur antiquitas morbi et origo Africana).

V. A. HUBER *Bemerkungen über die Geschichte und Behandlung der venerischen Krankheiten.* Stuttgart und Tübingen. 1825. 8. (parvae molis libellus sed lectu dignissimus).

A. Pet. de JURGENEW *diss. sistens luis venereae apud Veteres vestigia.* Dorpat. 1826. 8.

Frid. Alex. SIMON (jun.) *über den Sublimat und die Inunctionscur. Ein historisch-kritischer Versuch.* Hamburg. 1826. 8.

— — *Versuch einer kritischen Geschichte der örtlichen Lustübel und ihres Verhältnisses zu der Ende des XV. Jahrhunderts erschienenen Lustseuche. Erster Theil.* Hamburg. 1830. 8. (gonorrhoeam complectens eiusque antiquitates).

COLLECTIONES DE MORBO GALLICO.

PAPIAE, 1516. fol. *ex offic. Bernhardini de Garaldis.*
(Astruc II. 623.)

Continet Nicol. Leonicensi librum de morbo Gallico, Jo. Almenar libell. de morb. Gall., Angeli Bolognini II. de ulcerum exteriorum medela et de unguentis; Alex. Benedicti I. de pestilenti febre et Dominici Massariae II. 3. de ponderibus et mensuris medicinalibus.
(*VENET?*) 1532. 8. *Sine loci et typographi nota.* (Astruc II. 652.)

Continet Nicol. Massae, Jo. Almenar et Nic. Leonicensi II. de morbo Gallico, et Bolognini duo opuscula iam in priori collectione contenta.

VENET., 1535. 8. per *Jo. Patavinum et Venturinum de Ruffinellis*. (Astruc II. 659.)

Sub titulo: „*Liber de morbo Gallico, in quo diversi celeberrimi in tali materia scribentes medicinae continentur auctores etc.*“ continet haec collectio libros iam dictos Leoniceni, Almenar et Bolognini, quibus accedunt Ulrici de Hutten liber de guaiaci medicina, Petri Andr. Matthioli dialogus de morbo Gallico, Laur. Phrysiï epitome de cur. morb. gall., et Nic. Poll de cura morbi gall. per lign. Guaiacum.

BASIL., 1536. 4. apud *Jo. Bebelium*. (Astruc II. 660.)

Hanc collectionem curavit, quod ex dedicatione ad Adamum Bresinium (Basil. idib. Mart. 1536.) patet, *Josephus Tectander*, Cracoviensis. Titulus: „*Morbi gallici curandi ratio exquisitissima a varijs ijsdemque peritissimis medicis conscripta etc.*“ Continet Matthioli, Almenar, Massae, Pollii et Bolognini opuscula cum Benedicti de Victoriis l. de morbi Gallici curandi ratione, et indice rerum generali secundum literarum seriem.

LUGDUNI, 1536. 8. *expensis Scipionis de Gabiano et Fratrum, mense Augusto.*

Repetitio collectionis Basiliensis caractere cursivo; paginis 280 et 16. Mireris in dedicatione Tectandrum de collectione Veneta loqui, cui ipse in sua (Basileensi) conficienda nil addiderit nisi Massae opus et „tractatum quem Benedictus Victorius Faventinus — nobis dictaverat.“ Eiusmodi collectio quae Matthioli, Almenaris, Pollii et Bolognini opera solum contineat, nondum nobis innotuit.

VENET., 1566—67. fol. apud *Jordanum Zilettum*. (Astruc II. 777.)

Collectio *Aloysii Luisini*, medici Utinensis, vastum opus et tripartitum. Constat scilicet tomo priore, tomo posteriore et appendice tomi prioris, quae omnia plerumque unico sat spisso volumine continentur. Tomus prior habet titulum: „*De morbo Gallico omnia quae extant apud omnes medicos cuiuscunque nationis etc.*“, complectitur 8,736 et 28 paginas. Tomus posterior inscriptus est: „*De morbo Gallico tomus posterior etc.* Venet. 1567. paginarum 24 et 216. Tertia denique pars sub titulo: *Appendix tomi prioris de morbo Gallico, in quo qui eidem iam antea destinati fuerant reliqui congesti sunt auctores etc.*“ paginas habet 4, 96 et 6. Seriem auctorum in hac collectione contentorum exhibet Astruc l. c.

VENET., 1599. fol. apud *Baretium et Socios*. (Astruc. II. 846.)

Repetitio collectionis Luisiniana sub titulo: *Aphrodisiacus sive de lue venerca in duo volumina bipar-*

titus — opus — ab excellentissimo Al. Luisino, Utinensi, Medico celeberrimo novissime collectum.“

LUGD. BATAV., 1728. fol., apud Joh. Arnold. Langerak et Joh. et Herm. Verbeek. (Astruc II. 1070.)

Collectionis Luisiniana nova editio, quam curavit Hermann Boërhaave sub titulo: „*Aphrodisiacus sive de lue venerea in duos tomos bipartitus — opus — ab Al. Luisino novissime collectum, indice rerum omnium scitu dignarum adornatum. Editio longe emendatior et ab innumeris mendis repurgata.*“ Videtur Boërhaavii Baretii editionem secutus; novos auctores non addidit, ordinem a Luisino observatum retinuit, nisi quod appendicem tomi primi ad calcem huius tomi poneret, igitur inter primum tomum et secundum. Praefationem doctam de lue venereae natura praemisit, quae aliquoties seorsim recusa atque etiam gallice versa extat.

LONDON, 1736. 8., printed for John Clarke. (Astruc II. 1110.)

Chirurgus Anglicus, Daniel Turner, edidit anglico idiomate epitomen ex collectione Luisini, ita ut scriptorum in ea contentorum placita ad tres locos communes redigeret, scil. ad originem morbi, ad symptomatum cognitionem et ad curam eiusdem. Inscribitur: „*Aphrodisiacus containing a summary of the ancient writers on the venereal disease etc.*“

JENAE, 1789. fol., apud Chr. Henr. Cunonis heredes.

Est supplementum primum Chr. Godofredi Gruneri ad collectionem Luisinianam, continens fragmenta ex 136 variis scriptoribus, notas historicas apprime doctas, glossarium vocum medico-barbararum, indicem rerum, et praefationem historicam. Operis utilissimi titulus est: „*Aphrodisiacus sive de lue venerea in duas partes divisus, quarum altera continet eius vestigia in veterum auctorum monumentis obvia, altera quos Al. Luisinus temere omisit scriptores et medicos et historicos ordine chronologico digestos etc.*“ Habet 14, 166 et 16 pagg.

JENAE, 1793. 8., sumtibus bibliopoli academi.

Eiusdem Gruneri supplementum alterum ad Luisini collectionem; continens 27 fragmenta, inter quae eminet Juliani Tani opus de saphati (pag. 4—232.), quod ex codice manuscripto hic primo typis excusum prodit. Accedit Gruneri opusculum: *Morbi Gallici origines Maranicae, et praefatio cum glossario, indice et notis. Titulus: „De morbo Gallico scriptores medici et historici partim inediti partim rari et notationibus aucti etc.*“ pag. 18, 38 et 624.

II.

FRACASTORII VITA.

HIERONYMUS FRACASTORIUS (*Girolamo Fracastoro*) Veronae natus anno 1483, patre Paulo Philippo, matre Camilla Mascarella, Vicentina. Quae circumferuntur de infantia Fracastorii narrationes, labiis clausis cultri ope aperiendis eum natum fuisse, dein matrem eius cum puerulum sinu foveret fulminis ictu fuisse attonitam, his eo facilius credere lector poterit, quo minus firmo nitantur fundamento historico.

Educationis liberalioris, quae domi iam Hieronymo contigerat, continuandae causa, Patavinum petiit gymnasium, in quo tunc temporis celeberrimo et instructissimo praesertim philosophiam et mathesin, serius etiam medicinam studio amplexus est adeo singulari et felici, ut ex tironum subselliis ei mox aditus pateret ad suggestus doctorum, et id quidem anno aetatis vigesimo vix absoluto.

Bellum a Maximiliano Imperatore in Italia illis temporibus gestum ne gymnasio quidem Patavino

pepercit, quo factum est, ut Hieronymus, cui simul patris mors nuntiata erat, Veronam redire se accingeret. Sed precibus Comitis Bartholomaei Liviani (*Bartolomeo d'Alviano*), copiarum Venetarum ducis, qui armorum gloria non minus quam studiis humanioribus inclaruit, permotus academiam ad Portum Naonem (*Pordunone*) adiit et doctoris munere functus ornavit. Brevi admodum temporis spatio in illa academia versatus ducem Livianum in castra secutus est usque ad cladem Aduanam (*Ghiera d'Adda*), qua facta et Liviano a Gallis capto in patriam tandem rediit Hieronymus. Veronae mox medicinam practicam fecit, mox in villa ad montem Caphium (*Monte Incaffi*) inter Athesin et lacum Benacum sita studiis variis, praesertim astronomicis et poëticis incubuit. Medicae artis et experientiae fama adeo inclaruit, ut pontifex maximus, Paulus III. munus medici in concilio Tridentino ei demandaret. Quo munere functus pestem urbi Tridentinae mox insistere praedixit, et ita effecit, ut mense Aprili 1547 concilium Tridento Bononiam migraret, quae res gratissima contigit summo pontifici.

Poësin latinam, cui Leo X., humanitatis studiorum tunc in Italia summus vindex et instaurator, aureum saeculum aperuerat, felicissimo eventu coluit Hieronymus, aemulatus in hoc genere Sannazarii, Naugerii, Cottae, Bembi aliorumque ex recentioribus gloriam, imitatus vero ex veteribus fere solum Virgilium.

Ita non intra Italiae fines Hieronymi fama se continuit, sed extra patriam quoque terram ad Caroli V. imperatoris Germaniae, et ad Francisci I. regis Galliae aures pervenit. Invitationem Margarithae Valesiae, ut Italia relicta apud Gallos habitaret, recusavit; Fernelium medicum consiliis adiuisse in re sat gravi et lubrica, sunt qui perhibent.

Mortuus est Hieronymus in villa sua montis Caphii, die sexta Augusti anni 1553, apoplexia correptus, superstite unico filio Paulo Philippo, reliquis tribus morte praematura iam prius defunctis. Funus Hieronymi deportatum est Veronam, ibique in aede D. Euphemiae solenni admodum ritu sepultum. Joannes Bapt. Rhamnusius (*Ramusio*, qui itinerum collectionem quam ediderat Fracastorio dedicavit) effigiem eius aeneam et illam amici Naugerii ponere curavit in fornice portae iuxta pontem St. Benedicti, quae Patavii est, addita antiquae arae pervetusta dicatione ex ruinis Salonae urbis eruta. Monumentum ipsum cum inscriptionis verbis videre licet in editione opp. Fracast. Venet. 1555. 4. Statuam marmoream civi suo decrevit grata Verona anno 1555, quam fecit sculptor Danesius Cataneus. Ex innumeris Fracastorii laudes celebrantibus poematibus (v. Jul. Caes. Scaligeri arae Fracastoreae) seligamus breve quoddam Adami Fumani Veronensis:

Longe vir unus omnium doctissimus,
Verona per quem non Marones Mantuae
Nec nostra priscis invident iam saecula,

Virtute summam consecutus gloriam
 Iam grandis aevo hic conditur Frastorius.
 Ad tristem acerbae mortis eius nuntium
 Vicina flevit ora, flerunt ultimae
 Gentes perisse musicorum candidum
 Florem, optimarum et lumen artium omnium.

Nummos binos in honorem Fracastorii percussos memorat Car. Asm. Rudolphi (*Index numismatum in virorum de rebus medicis vel physicis meritorum memoriam percussorum*, Berol. 1825. 8. pag. 36.); alter habet Fracastorii effigiem et in averso aram accensam cum serpente, libro aperto, sphaera, chelyde et laurea; accedit inscriptio: *Minervae, Apollini et Aesculapio sacrum*; alter nummus habet effigiem Catulli, Maphei et Fracastorii cum inscripto anno 1805, in averso Minervam, prope quam Historia sedet iuveni lauream porrigens, cum inscriptione: *Sertum colenti*.

Vitam Fracastorii narravit auctor anonymus (for-
 san *Rhamnusus*) in editionibus operum Juntinis; *Franc. Pola* in Chiocci operi de collegii Veronensis medicis et philosophis; *Frid. Otto Mencken*, tam elegantis medici minime dignus biographus, in proprio et diffusissimo opere, quod prodiit Lipsiae, 1731. 4. sub titulo: „*De vita, moribus, scriptis, meritisque in omne literarum genus prorsus singularibus H. Fracastorii.*“ Cfr. quoque inter multos alios Fracastorii laudatores *William Roscoe* in vitae Leonis X. volumine tertio, et *P. A. Budik* *Leben und Wirken der vorzüglichsten lateinischen Dichter des XV. bis XVIII.*

Jahrhunderts. Wien, 1827. 8. (Vol. I—III.), volumen secundum.

Scripta Fracastorii sunt vel prosa oratione, ut:

Homocentrica sive de stellis liber unus.

De causis criticorum dierum libellus.

De sympathia et antipathia liber unus.

De vini temperatura sententia.

Naugerius sive de poëtica dialogus.

Turrius sive de intellectione dialogus.

Fracastorius sive de anima dialogus.

vel poëtico et ligato sermone, ut:

Syphilis sive morbus Gallicus.

Joseph. (non absolutum.)

Alcon sive de cura canum venaticorum.

Carmina varia.

Prodierunt horum operum collectorum editiones satis numerosae:

Venet., 1555. 4., *apud Juntas.* (curavit Paul. Rhamnusius) recusa *ibid.* 1574. 4., *ibid.* 1584. 4.

Lugd., 1591. 8. *apud Franc. Fabrum.* (duobus tomis constans nitida editio, cui carmen Alcon inest, prioribus editionibus nondum additum).

Montispessuli, 1622. 8. (duobus tomis constans).

Genevae, 1621. 8. *apud Sam. Crispinum.* *Ibid.* 1637. 8. *ap. Jac. Stoer*; *ibid.* 1671. 8. *ap. Sam. Chouet*; 1691. 8. et pluries.

Praestantissimum vero opus Fracastorii, quo famam perennem sibi apud omnes artium liberalium cultores acquisivit, est carmen, quod inscribitur *Syphilis*, Petro Bembo dedicatum. Ex versiculis I. 15, 16. discimus, hoc ipsum carmen iam ante annum 1521 fuisse absolutum, quo anno scilicet Leo X. Pont. Max. diem obiit supremum. Attamen ante annum 1530 editio impressa hucusque nulla innotuit. Prodierunt autem carminis Fracastoriani de morbo Gallico plures editiones et versiones:

EDITIONES.

VERONAE, 1530. 4. mense *Augusto*.

Editio rarissima, forsan princeps. Vide Jo. Benj. Böhmerti biblioth. med. philos. (Lips. 1755.) n. 3805, ubi forma 8. mai. ei tribuitur, et Ebert bibl. Lexik. n. 7851.

ROMAE, 1531. 4., apud *Anton. Bladum Asulanum*, mense *Septembri*.

Editionem hactenus nullibi commemoratam ipse possideo. Charact. literar. cursivus, 24 lin., folia 31 cum sign. et cust., sine numeris folior. et versuum. Folium 31 habet Emendanda.

PARIS., 1531. 8. apud *Ludovicum Cyaneum*.

Menckenio dicta editio, notitiae fonte non indicato.

BASIL., 1536. 8. apud *Bebelium*.

Char. lit. cursivus, 26 lin., folia 28 cum sign. et cust., sine numeris foliorum et versuum.

PARIS., 1539. 16., apud *Foucherium*.

LUGD., 1547. 12., apud *Jo. Frellonium*.

ANTWERP., 1562. 8. apud *Martin. Nutium*.

LONDINI, 1720. 4., *ibid.* 1746. 4.

VERSIONES ITALICAE.

NAPOLI, 1731. 8., presso *il Parrino*.

Vertit *Pietro Belli*, Nobilis Leccensis, in versus italicos non malos, qui redeunt in *Raccolta di poëmetti didascalici*, Tomo III., *Milano*, 1822. 8. Exhibet haec editio Neapolitana ipsum *Fracastorii* carmen latinum pag. 59—104.

BOLOGNA, 1738. 4.

Vertit *Sebastiano degli Antoni*, Vicentinus, medicus († 1750). Defendit suam versionem contra aemulos et obtrectatores in *Risposta ad una lettera critica d'autore anonimo sopra il di lui volgarizzamento della sifilide*. *Vicenza*, 1740. 4.

VERONA, 1739. 4., appresso *Dionigi Ramanzini*.

Vertit *Antonio Tirabosco*.

PADOVA, 1739. 4., presso *Gius. Comino*.

Vertit *Vincenzo Benini*, Coloniensis, medicus, qui etiam notas quasdam in *Celsi* libros exhibuit, additas editionibus *Celsi Patav.*, 1750. et *Venet.*, 1763. Versio *Syphilidis* paucis tantum exemplis seorsim impressis extat, reliquis omnibus collectioni poëmatum variorum insertis, quae *Patav.* 1739. eodem typographico prodiit. (Ebert bibl. Lex. n. 7850).

BOLOGNA, 1765. 8. per *Lelio della Volpe*.

Nitida editio eiusdem versionis a *Beninio* factae, cum *Fracastorii* effigie. Accedunt textus latinus ex adverso appositus, prolegomena et notae.

CREMONA, 1821. 4.

Vertit *Giovanni Luigi Zaccarelli*. — Aliam antiquiorem adhuc perhibent versionem italicam ab *Ercole Cato*, Jurisconsulto, versus finem saeculi XVI. confectam forsitan nunquam impressam.

VERSIONES GALLICAE.

PARIS., 1753. 8., chez Jacques Franç. Quillau, imprimerie de Jean Lamesle.

Verterunt *Macquer* et *Jacq. Lacombe*, medicae artis ignari. Versionem pedestri sermone et parum poëticam dederunt, textum latinum ex adverso, notulas quasdam in calce libri addiderunt. — Non certo constat de versione, quam *Petrus Laetus* seu *Pierre Joyeuse* (†1599) confecisse dicitur lingua Gallica.

Ceterum legitur textus latinus carminis de morbo Gallico in omnibus *Fracastorii operum Editionibus*, quas diximus; deinde in *Collectionibus carminum Fracastorii et coaevorum*, quae collectiones prodierunt Patavii 1718. 8. et 1739. 4., Veronae 1740 et 1747. 12., Venet. 1759. 12. etc.; in collectione carminum, quam edidit *Janus Gruterus* sub titulo *Deliciae CC. Italarum poëtarum collectore Ranutio Ghero*, Francof. 1608. 12. T. I. pag. 1045 sq.; in *Carminibus illustrium poëtarum Italarum*, Flor. 1719 sq. 8. Tom. V. p. 1 sq.; denique in *Collectione Luisiniana* de morbo Gallico, Venet. 1566. Tom. I., p. 161 sq., Lugd. Batav. 1728. p. 183 sq.

De Syphilide *Fracastorii* cfr. *Andreae Chiocci Veronensis* apologia pro divina Hier. *Fracastorii* Syphilide adversus *Jul. Caes. Scaligeri* censuram. Veronae 1598. 4., in quo libro defenditur *Fracastorius* adversus *Scaligerum*, qui carmen quidem eximie laudaverat, sed cuius vituperatio locorum quorundam concivi poëtae displicuerat.

HIERONYMI FRACASTORII
S Y P H I L I S
SIVE
MORBUS GALLICUS.

LIBRI TRES.

PROFESSOR OF MATHEMATICS

JOHN W. LITTLE

MORRIS GALLAGHER

THIRD EDITION

LIBER PRIMUS.

QUI casus rerum varii, quae semina morbum
Insuetum nec longa ulli per saecula visum
Attulerint, nostra qui tempestate per omnem
Europam, partimque Asiae, Libyaeque per urbes
5 Saeviit, in Latium vero per tristia bella
Gallorum irrupit, nomenque a gente recepit,
Nec non et quae cura, et opis quid comperit usus,
Magnaque in angustis hominum solertia rebus,
Et monstrata Deum auxilia et data munera coeli
10 Hinc canere, et longe secretas quaerere causas
Aëra per liquidum et vasti per sidera Olympi
Incipiam: dulci quando novitatis amore
Correptum placidi naturae suavibus horti
Floribus invitant et amantes mira Camoenae.
15 BEMBE, decus clarum Ausoniae, si forte vacare
Consultis LEO te a magnis paulisper et alta
Rerum mole sinit, totum qua sustinet orbem,
Et iuvat ad dulces paulum secedere Musas:
Ne nostros contemne orsus medicumque laborem,
20 Quidquid id est. Deus haec quondam dignatus Apollo est

Et parvis quoque rebus inest sua saepe voluptas,
 Scilicet hac tenui rerum sub imagine multum
 Naturae fatigue subest et grandis origo.

- Tu mihi, quae rerum causas, quae sidera noscis
 25 Et coeli effectus varios atque aëris oras,
 Uranie (sic dum puro spatiaris Olympo
 Metirisque vagi lucentes aetheris ignes,
 Concentu tibi divino cita sidera plaudant)
 Ipsa ades, et mecum placidas Dea lude per umbras,
 30 Dum tenues aerae, dum myrtea silva canenti
 Aspirat resonatque cavis Benacus ab antris.
 Dic Dea quae causae nobis post saecula tanta
 Insolitam peperere luem? num tempore ab illo
 Vecta mari occiduo nostrum pervenit in orbem,
 35 Ex quo lecta manus solvens de littore Ibero
 Ausa fretum tentare vagique incognita ponti est
 Aequora, et orbe alio positas perquirere terras?
 Illic nanque ferunt aeterna labe per omnes
 Id morbi regnare urbes, passimque vagari
 40 Perpetuo coeli vitio, atque ignoscere paucis.
 Commercine igitur causa accessisse putandum est
 Delatam contagem ad nos, quae parva sub ipsis
 Principiis mox et vires et pabula sensim
 Suscipiens sese in terras diffuderit omnes?
 45 Ut saepe in stipulas cecidit cum forte favilla
 De face, neglectam pastor quam liquit in arvo,
 Illa quidem tenuis primum similisque moranti
 Incedit, mox, ut paulatim increvit eundo,
 Tollitur et victrix messem populatur et agros
 50 Vicinumque nemus, flammisque sub aethera iactat.

Dat sonitum longe crepitans Iovis avia silva
Et coelum late circum campique relucent.

At vero, si rite fidem observata merentur,
Non ita censendum: nec certe credere par est
55 Esse peregrinam nobis transque aequora vectam
Contagem, quoniam in primis ostendere multos
Possumus, attactu qui nullius hanc tamen ipsam
Sponte sua sensere luem, primique tulere.

Praeterea et tantum terrarum tempore parvo
60 Contages non una simul potuisset obire.
Aspice per Latii populos, quique herbida Sagrae
Pascua et Ausonios saltus et Iapygis orae
Arva colunt, specta Tiberis qua labitur, et qua
Eridanus centum fluviis comitatus in aequor

65 Centum urbes rigat et placidis interfluit undis:
Uno nonne vides ut tempore pestis in omnes
Saeviit, ut sortem pariter transegimus unam?
Quin etiam externos eadem per tempora primum
Excepisse ferunt, nec eam cognovit Ibera

70 Gens prius, ignotum quae scindere puppibus aequor
Ausa fuit, quam quos disternat alta Pyrene,
Atque freta atque Alpes cingunt Rhenusque bicornis,
Quam reliqui, quos lata tenet gelida ora sub Arcto.
Tempore non alio Poeni sensistis et omnes,

75 Qui laetam Aegyptum metitis foecundaque Nilo
Arva et palmiferae silvas tondetis Idumes.
Quae quum sic habeant sese, nempe altius isti
Principium labi rerumque latentior ordo,
Ni fallor, graviorque subest et maior origo.

80 Principio quaeque in terris quaeque aethere in alto

- Atque mari in magno Natura educit in auras,
 Cuncta quidem nec sorte una nec legibus iisdem
 Proveniunt, sed enim, quorum primordia constant
 E paucis, crebro ac passim pars magna creantur:
 85 Rarius ast alia apparent, et non nisi certis
 Temporibusve locisve, quibus violentior ortus
 Et longe sita principia: ac nonnulla, prius quam
 Erumpant tenebris et opaco carcere noctis,
 Mille trahunt annos, spatiosaque saecula poscunt,
 90 Tantā vi coeunt genitalia semina in unum.
 Ergo et morborum, quoniam non omnibus una
 Nascendi est ratio, facilis pars maxima visu est
 Et faciles ortus habet et primordia praesto.
 Rarius emergunt alii, et post tempore longo
 95 Difficiles causas et inextricabile fatum
 Et sero potuere altas superare tenebras.
 Sic Elephas sacer Ausoniis incognitus oris,
 Sic Lichen latuere diu, quibus accola Nili
 Gens tantum regioque omnis vicina laborat.
 100 De genere hoc est dira lues, quae nuper in auras
 Exiit et tandem sese caligine ab atra
 Exemit, durosque ortus et vincula rupit.
 Quam tamen, aeternum quoniam dilabitur aevum,
 Non semel in terris visam sed saepe fuisse
 105 Ducendum est, quanquam nobis nec nomine nota
 Hactenus illa fuit, quoniam longaeva vetustas
 Cuncta situ involvens et res et nomina delet,
 Nec monumenta patrum seri videre nepotes.
 Oceano tamen in magno sub sole cadente,
 110 Qua misera inventum nuper gens incolit orbem,

- Passim oritur nullisque locis non cognita vulgo est.
 Usque adeo rerum causae atque exordia prima
 Et coelo variare et longo tempore possunt.
 Quodque illic fert sponte aër et idonea tellus,
 115 Huc tandem annorum nobis longa attulit aetas.
 Cuius forte suo si cunctas ordine causas
 Nosse cupis, magni primum circumspecte mundi
 Quantum hoc infecit vitium, quot adiverit urbes.
 Quumque animadvertas tam vastae semina labis
 120 Esse nec in terrae gremio nec in aequore posse,
 Haud dubie tecum statuas reputesque necesse est,
 Principium sedemque mali consistere in ipso
 Aëre, qui terras circum diffunditur omnes,
 Qui nobis sese insinuat per corpora ubique
 125 Suetus et has generi viventum immittere pestes.
 Aër quippe pater rerum est et originis auctor.
 Idem saepe graves morbos mortalibus affert,
 Multimode natus tabescere corpore molli,
 Et facile affectus capere atque inferre receptos.
 130 Nunc vero, quonam ille modo contagia traxit,
 Accipe, quid mutare queant labentia saecla.
 In primis tum sol rutilus, tum sidera cuncta
 Tellurem liquidasque auras atque aequora ponti
 Immutant agitantque, utque ipso sidera coelo
 135 Mutavere vicem et sedes liquere priores:
 Sic elementa modis variis se grandia vertunt.
 Aspice ut, hibernus rapidos ubi flexit in Austrum
 Phoebus equos nostrumque videt depressior orbem,
 Bruma riget duratque gelu spargitque pruina
 140 Tellurem, et gelida glacie vaga flumina sistit.

- Idem, ubi nos Cancro propior spectavit ab alto,
 Urit agros, arent nemora et sitientia prata,
 Siccaque pulvereis aestas squallescit in arvis.
 Nec dubium, quin et noctis nitor, aurea Luna,
 145 Cui maria alta, omnis cui rerum obtemperat humor,
 Quin et Saturni grave sidus, et aequior orbi
 Stella Iovis, quin pulchra Venusque, et Martius ignis,
 Ac reliqua astra etiam mutent elementa trahantque
 Perpetuum, et late magnos dent undique motus.
- 150 Praecipue sedem si quando plurima in unam
 Convenere, suo vel multum devia cursu
 Longe alias tenuere vias: haec scilicet annis
 Pluribus et rapidi post multa volumina coeli
 Eveniunt, Diis fata modis volventibus istis.
- 155 Ut vero evenisse datum est, numerumque diesque
 Exegere suos praefixaque tempora fatis,
 Proh quanta aërios tractus, salsa aequora quanta,
 Telluremque manent! alibi quippe omnia late
 Cogentur spatia in nubes, coelum imbribus omne
- 160 Solvetur, summisque voluti montibus amnes
 Praecipites secum silvas secum aspera saxa
 Secum armenta trahent, medius pater impete magno
 Aut Padus aut Ganges super et nemora alta domosque
 Turbidus aequabit pelago freta lata sonante.
- 165 Aestates alibi magnae condentur, et ipsae
 Flumina speluncis flebunt arentia Nymphae.
 Aut venti cuncta invertent, aut obice clausi
 Excutient tellurem imam et cum turribus urbes.
 Forsitan et tempus veniet, poscentibus olim
- 170 Natura fatisque Deum, quum non modo tellus

- Nunc culta aut obducta mari aut deserta iacebit,
 Verum etiam sol ipse novum (quis credere possit?)
 Curret iter, sua nec per tempora diffluet annus:
 Ast insueti aestus insuetaque frigora mundo
- 175 Insurgent, et certa dies animalia terris
 Monstrabit nova, nascentur pecudesque feraeque
 Sponte sua, primaque animas ab origine sument.
 Forsitan et maiora audens producere tellus
 Coeumque Enceladumque feret magnumque Typhoëa,
- 180 Ausuros patrio Superos detrudere coelo,
 Convulsumque Ossan nemoroso imponere Olympo.
 Quae quum perspicias, nihil est, cur tempore certo
 Admirere novis magnum marcescere morbis
 Aëra, contagesque novas viventibus aegris
- 185 Sidere sub certo fieri et per saecula longa.
 Bis centum fluxere anni, quum flammea Marte
 Lumina Saturno tristi immiscente per omnes
 Aurorae populos, per quae rigat aequora Ganges,
 Insolita exarsit febris, quae pectore anhelò
- 190 Sanguineum sputum exagitans (miserabile visu)
 Quarta luce frequens fato perdebat acerbo.
 Illa eadem Assyriae gentes et Persidos et quae
 Euphratem Tigrimque bibunt post tempore parvo
 Corripuit, ditesque Arabas mollemque Canopum,
- 195 Inde Phrygas, inde et miserum trans aequora vecta
 Infecit Latium atque Europa saeviit omni.
 Ergo age, iam mecum semper sese aethera circum
 Volventem Superùmque domos ardentiaque astra
 Contemplare, animumque agitans per cuncta require,
- 200 Quis status illorum fuerit, quae signa dedere

- Sidera, quid nostris coelum portenderit annis:
 Hinc etenim tibi forte novae contagis origo
 Omnis et eventus tanti via prima patescet.
 Aspice candentes magni qua Cancer Olympi
 205 Excubat ante fores et brachia pandit aperta:
 Hinc dirae facies, hinc se diversa malorum
 Ostendent portenta: una hac sub parte videbis
 Magna coisse simul radiis ardentibus astra
 Et coniuratas sparsisse per aëra flammās.
- 210 Flammās, quas longe tumulo Sirenis ab alto
 Prospiciens senior Vates, quem dia per omnes
 Coelicolumque domos duxit docuitque futura
 Uranie: miseras, inquit, defendite terras,
 O Superi, insolitam video per inania ferri
- 215 Illuviem et magnos coeli tabescere tractus,
 Bella etiam Europae miserae, bella impia, et agros
 Ausoniae passim currentes sanguine cerno.
 Dixit, et illa etiam scriptis ventura notavit.
- Mos Superum est, ubi saecula vagus sol certa peregit,
 220 Ab Iove decerni fata et cuncta ordine pandi,
 Quaecunque eventura manent terrasque polumque.
 Quod tempus quum iam nostris venientibus annis
 Instaret, rerum summus sator et Superum rex
 Iupiter acciri socios in rebus agendis
- 225 Saturnum Martemque iubet: bipotentia Cancer
 Limina portarum reserat Diisque atria pandit.
 Conveniunt, quibus est fatorum cura gerenda:
 Impiger ante alios flammis ferroque coruscans
 Bellipotens Mavors, animis cui praelia et arma
 230 Vindictaeque manent et ovantes sanguine caedes.

- Post placidus curru invectus rex Iupiter aureo
 Insequitur, ni fata obstant, pater omnibus aequus.
 Postremus longaque via tardatus et annis
 Falcifer accedit senior, qui haud immemor irae
 235 In natum veteris nato et parere recusans
 Saepe etiam cessit retro et vestigia torsit,
 Multa minans multumque animo indignatus iniquo.
 Iupiter at solio ex alto, quo se solet uno
 Tollere, percenset fata et ventura resolvit,
 240 Multum infelicis miserans incommoda terrae,
 Bellaque fortunasque virum, casuraque rerum,
 Imperia, et praedas, adapertaque limina morti:
 In primis ignota novi contagia morbi,
 Morbi, qui humanae nulla mansuescat opis vi.
 245 Assensere Dei reliqui: concussus Olympus
 Intremuit tactusque novis defluxibus aether.
 Paulatim aërii tractus et inania lata
 Accepere luem, vacuasque insuetus in auras
 Marcor iit coelumque tulit contagia in omne.
 250 Sive quod ardenti tot concurrentibus astris
 Cum sole e pelago multos terraque vapores
 Traxerit ignea vis, qui misti tenuibus auris
 Correptique novo vitio contagia visu
 Perrara attulerint: aliud sive aethere ab alto
 255 Demissum late aërias corruperit oras.
 Quanquam animi haud fallor, quid agat quove ordine
 Dicere et in cunctis certas perquirere causas, [coelum
 Difficile esse: adeo interdum per tempora longa
 Effectus trahit, interdum (quod fallere possit)
 260 Miscentur fors et varii per singula casus.

- Nunc age, non id te lateat, super omnia miram
 Naturam et longe variam contagibus esse.
 Solis nam saepe arboribus fit noxius aër,
 Et tenerum germen florumque infecit honorem,
 265 Interdum segetem et sata laeta annique labores
 Corripuit, scabraque ussit rubigine culmos,
 Et vitiata parens produxit semina tellus.
 Interdum poenas animalia sola dedere,
 Aut multa, aut certa ex ipsis. Memini ipse malignam
 270 Luxuriam vidisse anni, multoque madentem
 Autumnum perflatum Austro, quo protinus omne
 Caprigenum pecus e cunctis animantibus unum
 Corruit: a stabulis laetas ad pabula pastor
 Ducebat, tum forte, alta securus in umbra
 275 Dum caneret tenuique gregem mulceret avena,
 Ecce aliquam tussis subito irrequieta tenebat,
 Nec longe mora mortis erat: nanque acta repente
 Circum praecipiti lapsu revomensque supremam
 Ore animam socias inter moribunda cadebat.
 280 Vere autem (dictu mirum!) atque aestate sequenti
 Infirmas pecudes balantumque horrida vulgus
 Pestis febre mala miserum paene abstulit omne.
 Usque adeo varia affecti sunt semina coeli,
 Et variae rerum species, numerusque vicissim
 285 Inter mota subest interque moventia certus.
 Nonne vides, quamvis oculi sint pectore anhelò
 Expositi mollesque magis, non attamen ipsos
 Carpere tabem oculos, sed sese immergere in imum
 Pulmonem? et pomis quanquam sit mollior uva,
 290 Non tamen iis vitiatur, at ipsa livet ab uva.

Nempe alibi vires alibi sua pabula desunt,
Ast alibi mora certa, nec ipsa foramina multum
Non faciunt, hinc densa nimis nimis inde soluta.

Ergo contagum quoniam natura genusque
295 Tam varium est, et multa modis sunt semina miris,
Contemplator et hanc, cuius coelestis origo est,
Quae sicut desueta ita mira erupit in auras.
Illa quidem non muta maris turbamque natantum,
Non volucres, non bruta altis errantia silvis,
300 Non armenta boum pecudesve armentave equorum
Infecit, sed mente vicens ex omnibus unum
Humanum genus, et nostros est pasta sub artus.
Porro homine e toto, quod in ipso sanguine crassum
Et sordens lentore foret foedissima primum
305 Corripuit sese pascens uligine pingui.

Tali se morbus ratione et sanguis habebant.

Nunc ego te affectus omnes et signa docebo
Contagis miserae: atque utinam concedere tantum
Musa queat tantumque velit defendere Apollo,
310 Tempora qui longa evoluit, cui carmina curae,
Haec multas monumenta dies ut nostra supersint.
Forte etenim nostros olim legisse nepotes
Et signa et faciem pestis novisse iuvabit.
Nanque iterum, quum fata dabunt labentibus annis,
315 Tempus erit, quum nocte atra sopita iacebit
Interitu data: mox iterum post saecula longa
Illa eadem exsurget coelumque aurasque reviset,
Atque iterum ventura illam mirabitur aetas.

In primis mirum illud erat, quod labe recepta
320 Saepe tamen quater ipsa suum compleverat orbem

Luna prius, quam signa satis manifesta darentur.
 Scilicet extemplo non sese prodit aperte,
 Ut semel est excepta intus, sed tempore certo
 Delitet et sensim vires per pabula captat.

325 Interea tamen insolito torpore gravati,
 Sponteque languentes animis et munera obibant
 Aegrius et toto segnes se corpore agebant.
 Ille etiam suus ex oculis vigor et suus ore
 Deiectus color haud laeta de fronte cadebat.

330 Paulatim caries foedis enata pudendis
 Hinc atque hinc invicta locos aut inguen edebat.
 Tum manifesta magis vitii se prodere signa.
 Nam, simul ac purae fugiens lux alma diei
 Cesserat et noctis tristes induxerat umbras,

335 Innatusque calor noctu petere intima suetus
 Liquerat extremum corpus, nec membra fovebat
 Obsita mole pigra humorum, tum vellier artus
 Brachiaque scapulaeque gravi suraeque dolore.
 Quippe, ubi per cunctas ierant contagia venas,

340 Humoresque ipsos et nutrimenta futura
 Polluerant, natura malum discernere sueta
 Infectam partem pellebat corpore ab omni
 Exterius: verum crasso quia corpore tarda
 Haec erat et lentore tenax, multa inter eundum

345 Haerebat membris exsanguibus atque lacertis,
 Inde graves dabat articulis extenta dolores.
 Parte tamen leviore magisque erumpere nata,
 Summa cutis pulsa et membrorum extrema petebat,
 Protinus informes totum per corpus achores

350 Rumpebant, faciemque horrendam et pectora foede

- Turpabant, species morbi nova: pustula summae
Glandis ad effigiem et pituita marcida pingui,
Tempore quae multo non post adaperata dehiscens
Mucosa multum sanie taboque fluebat.
- 355 Quin etiam erodens alte et se funditus abdens
Corpora pascebat misere, nam saepius ipsi
Carne sua exutos artus squallentiaque ossa
Vidimus, et foedo rosa ora dehiscere hiatu,
Ora atque exiles reddentia guttura voces.
- 360 Ut saepe aut cerasis aut Phyllidis arbore tristi
Vidisti pinguem ex udis manare liquorem
Corticibus, mox in lentum durescere gummi,
Haud secus hac sub labe solet per corpora mucor
Diffluere, hinc demum in turpem concreescere callum.
- 365 Unde aliquis ver aetatis pulchramque iuventam
Suspirans et membra oculis deformia torvis
Prospiciens foedosque artus turgentiaque ora,
Saepe Deos saepe astra miser crudelia dixit.
Interea dulces somnos noctisque soporem
- 370 Omnia per terras animalia fessa trahebant,
Illis nulla quies aderat, sopor omnis in auras
Fugerat, iis oriens ingrata Aurora rubebat,
Iis inimica dies inimicaque noctis imago.
Nulla Ceres illos, Bachi non ulla iuvabant
- 375 Munera, non dulces epulae, non copia rerum,
Non urbis, non ruris opes, non ulla voluptas,
Quamvis saepe amnes nitidos iucundaque Tempe
Et placidas summis quaesissent montibus auras.
Diis etiam sparsaeque preces incensaque templis
- 380 Thura et divitibus decorata altaria donis:

Dii nullas audire preces donisve moveri.

- Ipse ego Cenomanum memini qua pingua dives
 Pascua Sebina praeterfluit Ollius unda
 Vidisse insignem Iuvenem, quo clarior alter
 385 Non fuit, Ausonia nec fortunatior omni:
 Vix pubescentis florebat vere iuventae,
 Divitiis proavisque potens et corpore pulchro,
 Cui studia aut pernicious equi compescere cursum,
 Aut galeam induere, et pictis splendescere in armis,
 390 Aut iuvenile gravi corpus durare palaestra,
 Venatuque feras agere et praevertere cervos.
 Illum omnes Ollique Deae Eridanique puellae
 Optarunt, nemorumque Deae rurisque puellae,
 Omnes optatos suspiravere hymenaeos.
 395 Forsan et ultores Superos neglecta vocavit
 Non nequicquam aliqua et votis pia Numina movit,
 Nam nimium fidentem animis nec tanta timentem
 Invasit miserum labes, qua saevior usquam
 Nulla fuit, nulla unquam aliis spectabitur annis.
 400 Paulatim ver id nitidum, flos ille iuventae
 Disperiit, vis illa animi: tum squallida tabes
 Artus (horrendum) miseros obduxit, et alte
 Grandia turgebant foedis abscessibus ossa.
 Ulcera (proh Divum pietatem) informia pulchros
 405 Pascebant oculos et diae lucis amorem,
 Pascebantque acri corrosas vulnere nares.
 Quo tandem infelix fato, post tempore parvo
 Aetheris invisas auras, lucemque reliquit.
 Illum Alpes vicinae, illum vaga flumina flerunt:
 410 Illum omnes Ollique Deae Eridanique puellae

Fleverunt, nemorumque Deae rurisque puellae,
Sebinusque alto gemitum lacus edidit amne.

Ergo hanc per miseras terras Saturnus agebat
Pestem atrox, nec saeva minus crudelis et ipse
415 Miscebat Mavors coniunctaque fata ferebat.

Quippe lue hac nascente, putem simul omnia diras
Eumenidas cecinisse fera et crudelia nobis,
Tartareos etiam barathro dira omina ab imo
Excivisse lacus, Stygiaque ab sede laborem,

420 Pestemque horribilemque famem bellumque necemque.

Dii patrii, quorum Ausonia est sub numine, tuque
Tu Latii, Saturne, pater, quid gens tua tantum
Est merita? an quicquam superest dirique gravisque,
Quod sit inexhaustum nobis? ecquod genus usquam

425 Aversum usque adeo coelum tulit? ipsa labores

Parthenope dic prima tuos, dic funera regum

Et spolia et praedas, captivaque colla tuorum.

An stragem infandam memorem, sparsumque cruorem
Gallorumque Italumque pari discrimine, quum iam

430 Sanguineum, et defuncta virum defunctaque equorum

Corpora volventem, cristasque atque arma trahentem

Eridanus pater acciperet rapido agmine Tarrum?

Te quoque spumantem et nostrorum caede tumentem,

Abdua, non multo post tempore, te pater idem

435 Eridanus gremio infelix suscepit, et altum

Indoluit tecum, et fluvio solatus amico est.

Ausonia infelix, en quo discordia priscam

Virtutem et mundi imperium perduxit avitum!

Angulus anne tui est aliquis, qui barbara non sit

440 Servitia et praedas et tristia funera passus?

- Dicite vos nullos soliti sentire tumultus
 Vitiferi colles, qua flumine pulcher amoeno
 Erethenus fluit et, plenis lapsurus in aequor
 Cornibus, Euganeis properat se iungere lymphis.
 445 O patria, o longum felix longumque quieta
 Ante alias patria, o Divum sanctissima tellus,
 Dives opum, foecunda viris, laetissima campis
 Uberibus, rapidoque Athesi et Benacide lymphas,
 Aerumnas memorare tuas, summamque malorum
 450 Quis queat et dictis nostros aequare dolores
 Et turpes ignominias et barbara iussa?
 Abde caput Benace tuo et te conde sub amne,
 Victrices nec iam Deus interlabere lauros.
 En etiam ceu nos agerent crudelia nulla
 455 Nec lacrimae planctusve forent, en dura tot inter
 Spes Latii spes et studiorum et Palladis illa
 Occidit: ereptum Musarum e dulcibus ulnis
 Te miserum ante diem crudeli funere, *Marce*
Antoni, aetatis primo sub flore cadentem
 460 Vidimus extrema positum Benacide ripa,
 Quam media inter saxa sonans Sarca abluit unda.
 Te ripae flevere Athesis, te voce vocare
 Auditae per noctem umbrae manesque Catulli,
 Et patrios mulcere nova dulcedine lucos.
 465 Tempestate illa Ausoniam rex Gallus opimam
 Verteabat bello et Ligurem ditione premebat,
 Parte alia Caesar ferro superabat et igni
 Euganeos placidumque Silim Carnumque rebellem:
 Et totum luctus Latium mœrorque tenebat.

LIBER SECUNDUS.

NUNC age, quae vitae ratio quae cura adhibenda
Perniciem adversus tantam, quid tempore quoque
Conveniat, nostri quae pars est altera coepti,
Expeditam et miranda hominum comperta docebo.
5 Quippe nova quum re attoniti multa irrita primum
Tentassent, tamen angustis solertia maior
In rebus crescensque usu experientia longo
Evicere, datumque homini protendere longe
Auxilia et certis pestem compescere vinclis,
10 Victorem et sese claras attollere in auras.
Credo equidem et quaedam nobis divinitus esse
Inventa, ignaros fati ducentibus ipsis.
Nam, quanquam fera tempestas et iniqua fuerunt
Sidera, non tamen omnino praesentia Divum
15 Abfuit a nobis placidi et clementia coeli.
Si morbum insolitum si dura et tristia bella
Vidimus et sparsos dominorum caede Penates,
Oppidaque, incensasque urbes subversaue regna
Et templa et raptis temerata altaria sacris,
20 Flumina deiectas si perrumpentia ripas

- Evertere sata et mediis nemora eruta in undis
 Et pecora et domini correptaque rura natarunt,
 Obseditque inimica ipsas penuria terras:
 Haec eadem tamen, haec aetas (quod fata negarunt
 25 Antiquis) totum potuit sulcare carinis
 Id pelagi, immensum quod circuit Amphitrite.
 Nec visum satis, extremo ex Atlante repostos
 Hesperidum penetrare sinus, Prassumque sub Arcto
 Inspectare alia praeruptaque littora Rhapti,
 30 Atque Arabo advehere et Carmano ex aequore merces:
 Aurorae sed itum in populos Titanidis usque est
 Supra Indum Gangemque supra, qua terminus olim
 Catygare noti orbis erat, superata Cyambe
 Et dites ebena et felices macere silvae.
 35 Denique et a nostro diversum gentibus orbem
 Diversum coelo et clarum maioribus astris
 Remigio audaci attigimus ducentibus et Diis.
 Vidimus et Vatem egregium, cui pulchra canenti
 Parthenope placidusque cavo Sebethus ab antro
 40 Plauserunt umbraeque sacri manesque Maronis,
 Qui magnos stellarum orbis cantavit et hortos
 Hesperidum coelique omnes variabilis oras.
 Te vero ut taceam atque alios quos fama futura
 Post mutos cineres quos et venientia saecula
 45 Antiquis conferre volent, at, **BEMBE**, tacendus
 Inter dona Deum nobis data non erit unquam
 Magnanimus **LEO**, quo Latium quo maxima Roma
 Attollit caput alta, paterque ex aggere Tibris
 Assurgit Romaeque fremens gratatur ovanti.
 50 Cuius ab auspiciis iam nunc mala sidera mundo

Cessere, et laeto regnat iam Iupiter orbe,
 Puraque pacatum diffundit lumina coelum:
 Unus, qui aerumnas post tot longosque labores
 Dulcia iam profugas revocavit ad otia Musas,
 55 Et leges Latio antiquas rectumque piumque
 Restituit: qui iusta animo iam concipit arma
 Pro re Romana pro religione Deorum,
 Unde etiam Euphrates etiam late ostia Nili
 Et tantum Euxini nomen tremit unda refusi,
 60 Atque Aegaea suos confugit Doris in Isthmos.

Ergo, alii dum tanta canent dumque illius acta
 Inclyta component, dum forte accingeris et tu
 Condere et aeternis victurum intexere chartis:
 Nos, quos fata vocant haud tanta ad munera, lusus
 65 Inceptos quantum tenuis fert Musa sequamur.

Principio quoniam affecti non sanguinis una
 Est ratio, tibi sit morbo spes maior in illo,
 Sanguine qui insedit puro: verum, quibus atra
 Bile tument spissoque resultant sanguine venae,
 70 Maior in iis labor est pestisque tenacius haeret.
 Quare operae pretium est validis atque acribus uti
 Omnibus hos contra, miseris nec parcere membris.
 Quin etiam meliora sibi promittere cuncta
 Ille potest, qui principiis novisse sub ipsis
 75 Serpentem tacite valuit per viscera labem.

Nanque, ubi pasta diu vires per pabula longa
 Auxerit et iam se vitium firmaverit intra,
 Heu quanto tibi libertas speranda labore est!
 Ergo omnem impendes operam te opponere parvis
 80 Principiis, memorique animo haec praecepta reconde.

- In primis ego non omni te assuescere coelo
 Exhorter: fuge perpetuo quod flatum ab austro,
 Quod coeno immundaeque grave est sudore paludis.
 Protenti potius campi mihi liber et agri
 85 Tractus et apricis placeant in collibus aurae
 Et molles zephyri pulsusque aquilonibus aër.
 Hic (iubeo) tibi nulla quies nulla otia sunt.
 Rumpe moras, agita assiduis venatibus apros
 Impiger, assiduis agita venatibus ursos.
 90 Nec tibi sit labor aërii cursu ardua montis
 Vincenti rapidum in valles deflectere cervum,
 Et longa lustrare altos indagine saltus.
 Vidi ego saepe malum qui iam sudoribus omne
 Finisset silvisque luëm liquisset in altis.
 95 Sed nec turpe puta dextram summittere aratro
 Et longum trahere incurvo sub vomere sulcum,
 Neve bidente solum et duras proscindere glebas
 Et valida aëriam quercum exturbare bipenni,
 Atque imis altam eruere ab radicibus ornum.
 100 Quin etiam, exercere domi quo te quoque possis,
 Parvam mane pilam versa mihi vespere versa,
 Et saltu et dura potes exsudare palaestra.
 Vince malum: nec te fallat, quod desidis otii
 Assidue desiderium lectique sequetur,
 105 Tu lecto ne crede, gravi ne crede sopori:
 His alitur vitium et placidae sub imagine pacis
 Decipit e dulcique trahit fomenta quiete.
 Nec non interea effugito quae tristia mentem
 Sollicitant, procul esse iube curasque metumque
 110 Pallentem ultricesque iras omnemque Minervae

- Addictum studiis animum, sed carmina sed te
 Delectent iuvenumque chori mixtaeque puellae.
 Parce tamen Veneri mollesque ante omnia vita
 Concubitus, nihil est nocuum magis, odit et ipsa
 115 Pulchra Venus tenerae contagem odere puellae.
 Quod sequitur, victus ratio tibi maxima habenda est,
 Nec sit cura tibi, neve observantia maior.
 Principio quoscunque amnes quoscunque paludes
 Quosque lacus liquidi pascunt quosque aequora pisces,
 120 Omne genus procul amoveo. Sunt quos tamen usus
 Liberius, quum res cogit, concedere possit.
 Omnibus his est alba caro non dura tenaxque,
 Quos petrae et fluviorum adversa marisque fatigant:
 Tales nant pelago phycides, rutilaeque per undas
 125 Auratae, gobiique et amantes saxea percae,
 Talis dulcifluum fluviorum scarus ad ora
 Solus saxa inter depastas ruminat herbas.
 Sed neque, quae stagnis volucres quaeque amnibus altis
 Degere amant liquidisque cibum perquirere in undis
 130 Laudarim: tibi pinguis anas, tibi crudior anser
 Vitetur, potiusque vigil Capitolia servet,
 Viteturque gravi coturnix tarda sagina.
 Tu teneros lactes, tu pandae abdomina porcae,
 Porcae heu terga fuge et lumbis ne vescere aprinis,
 135 Venatu quamvis toties confeceris apros.
 Quin neque te crudus cucumis, non tubera captent,
 Neve famem cinara bulbisve salacibus exple.
 Non placeat mihi lactis amor, non usus aceti,
 Non fumosa mero spumantia pocula Baccho,
 140 Quales Cynaedi colles campique Falerni

- Et Pucinus ager mittunt, aut qualia nostris
 Rhaetica dat parvo de collibus uva racemo.
 Nempe Sabina magis placeant, dilutaque tellus
 Quae tulit et multo domuerunt Naiades amne.
- 145 At, tibi si ex horto victus mensaeque Deorum
 Sunt animo atque olerum simplex et inemta voluptas,
 Non menthae virides, non laeta sisymbria desunt,
 Intybaque, et toto florentes frigore sonchi,
 Et sia fontanis semper gaudentia rivis,
- 150 Et thymbrae suaves et odoriferae calaminthae:
 Laeta meliphylla, et riguo buglossus ab horto
 Carpantur, plenisque ferax erucula palmis
 Atque olus, atque rumex, et salsi gramina crithmi,
 Ipsa lupum dumeta ferent, hinc collige primos
- 155 Asparagos, albae asparagos hinc collige vitis,
 Quum nondum explicuit ramos umbracula nondum
 Texuit et virides iussit pendere corymbos.
 Singula sed longum est nec percensere necesse,
 Iamque aliud vocor ad munus: iuvat in nova Musas
- 160 Naturae nemora Aoniis deducere ab umbris,
 Unde mihi si non e lauro intexere fronti
 Serta volent tantaque caput cinxisse corona,
 At saltem ob servata hominum tot millia dignum
 Censuerint querna redimiri tempora fronde.
- 165 Vere novo si quem morbus tenet aut et in ipso
 Autumno, si firma aetas, si sanguis abundat,
 Regalem mediamve lacerti incidere venam
 Proderit atque extra foedatum haurire cruorem.
 Praeterea, quocunque habeat te tempore pestis,
- 170 Corruptum humorem et contagem educere turpem

Ne pigeat, faciliq̄ue luem deponere ab alvo.
Ante tamen ducenda para, concreta resolve,
Et crassa attenua et lentore tenacia frange.

Ergo Coryciumque thymum sit cura, thymumque
175 Pamphylium, thymbrae similis qui durior exit,
Prima tibi coxisse, lupique volubile gramen,
Foeniculumque, apiumque, et amari germina capni.
His polyporum hirtos imitata filicula cirros
Additur, et lymphis tangi renuens adiantus,
180 His sterile asplenum, his pictam phyllitida iunge:
Quorum ubi decoctum permultis ante diebus
Ebiberis, crudumque humorem incoxeris omnem,
Tum scilla medicare acri, et colocynthide amara,
Helleboroque gravi, nec non, quae in littore surgens
185 Qua ludit maris unda ter evariata colorem
Ter flores mutata die rem nomine signat,
Herba potens radice, suum cui zinziber adde:
Adde etiam anguineum cucumin, Nabathaeaque thura,
Myrrhamque, bdelamque, hammoniacique liquorem,
190 Et lacrimam panaceam et dulci Colchica bulbo.

His actis, si forte tibi frigentia corda
Et molles animi fuerint, nec acerba placebit
In primis tentare brevique extinguere pestem,
Sed placidis agere et per tempora lenibus uti:
195 Tum superest tibi cura animum ad fomenta relicta
Vertere contagisque ad tenuia semina coecae
Illa quidem consueta modis inserpere miris.
Profuerint igitur, quaeque exsiccantia quaeque
Marcori resinosa solent obsistere putri.
200 Tales sunt myrrhae lacrimae, sunt talia thura,

- Cedrusque, aspalathusque immortalisque cupressus,
 Et bene cum calamo spirans redolente cyperus.
 Ergo nec desint casiae, nec desit amomum,
 Macerve agalloeumve tibi, nec cinnama odora.
- 205 Est etiam in pratis illud iuxtaque paludes
 Scordion, omnigenis quod tantum obstare venenis
 Contagique solet, parvo quaerenda labore
 Herba tibi, viret ipsa comis imitata chamaedryn
 Flore rubens referensque allii cum voce saporem.
- 210 Aurora nascente huius frondemque comantem
 Radicesque coque atque haustu te proluce largo.
 Sed neque carminibus neglecta silebere nostris,
 Hesperidum decus et Medarum gloria, citre,
 Silvarum: si forte sacris cantata poëtis
- 215 Parte quoque hac medicam non dedignabere Musam,
 Sic tibi sit semper viridis coma semper opaca
 Semper flore novo redolens, sis semper onusta
 Per viridem pomis silvam pendentibus aureis.
 Ergo ubi nitendum est coecis te opponere morbi
- 220 Seminibus, vi mira arbor Citherea praestat,
 Quippe illum Citherea suum dum plorat Adonim
 Munere donavit multo et virtutibus auxit.
- Quorundam inventum est, vitrei intra concava vasis,
 Cui collum oblongum est venter turgescit in orbem,
- 225 Aut hederæ folia, aut Ida mittente maniplos
 Dictamni, Illyricamve irim, rhamnive nigrantem
 Radicem, aut inulas coquere: in sublime solutus
 Effertur vapor et tenuis vacua omnia complet.
 Ast ubi frigenti occursavit ab aëre vitro
- 230 Cogitur et rorem liquidus densatur in udum,

- Decurritque vagis per aperta canalia rivis.
Destillantis . aquae cyathum sub lumina prima
Luciferi potare iubent stratisque parare
Sudorem, nec certe ab re: vis utilis olli est
235 Reliquias morbi tenues dispergere in auras.
Interea, si membra dolor convulsa malignus
Torqueat, oesypro propra lenire dolorem
Mastichinoque oleo, lentum quibus anseris unguen
Emulsumque potes lini de semine mucum,
240 Narcissumque, inulamque, liquentiaque addere mella,
Coryciumque crocum, et vilem componere amurcam,
At fauces atque ora malus si eroserit herpes,
Tange nitro, et viridi medicata aerugine lymph
Semina inure mala et serpentem interfice pestem.
245 Verum ipsos ope non alia consumere achores
Urentum quam vi poteris, quibus addere debes
Pingue aliquid, quod secum intus siccantia portet.
Haec eadem et miseros artus si qua ulcera pascunt
Tollere, concretosque valebunt solvere callos.
250 Si vero aut haec nequicquam tentasse videbis
Aut vires animique valent ad fortia quaeque,
Nec differre cupis, quin te committere acerbis
Festines diramque brevi consumere pestem:
Hinc alia inventa expediam, quae tristia quanto
255 Sunt magis hoc tanto citius finire labores
Aerumnasque mali poterunt, quippe effera labes
Inter prima tenax et multo fomite vivax
Nedum se haud vinci placidis et mitibus at nec
Tractari sinit, et mansuescere dura repugnat.
260 Sunt igitur styracem in primis qui, cinnabarimque

- Et minium, et stimmi agglomerant et thura minuta,
 Quorum suffitu pertingunt corpus acerbo,
 Absumuntque luem miseram et contagia dira.
 At vero et partim durum est medicamen et acre
 265 Partim etiam fallax, quo faucibus angit in ipsis
 Spiritus eluctansque animam vix continet aegram.
 Quocirca totum ad corpus nemo audeat uti
 Iudice me: certis fortasse erit utile membris
 Quae papulae informes Chironiaque ulcera pascunt.
 270 Argento melius persolvunt omnia vivo
 Pars maior, miranda etenim vis insita in illo est:
 Sive quod id natum est subito frigusque caloremque
 Excipere, unde in se nostrum cito contrahit ignem,
 Quodque est condensum humores dissolvit agitque
 275 Fortius, ut candens ferrum flamma acrius urit:
 Sive acres, unde id constat compagine mira,
 Particulae nexuque suo vinclisque solutae
 Introrsum ut potuere seorsum in corpora ferri,
 Colliquant concreta et semina pestis inurunt:
 280 Sive aliam vim fata illi et natura dedere.
 Cuius et inventum medicamen munere Divum
 Digressus referam. Quis enim admiranda Deorum
 Munera praetereat? Syriae nam forte sub a
 Vallibus umbrosi nemora inter glauca salicti,
 285 Callirhoë qua fonte sonans decurrit amoeno,
 Fama est cultorem Diis sacri agrestibus horti
 Cultorem nemorum sectatoremque ferarum,
Ilcea labe gravem tanta, dum molle cyperum,
 Et casiam, et silvam late fragrantis amomi
 290 Irrigat, haec orasse Deos et talia fatum:

- Dii, quos ipse diu colui, tuque optima tristes
 Callirhoë quae sancta soles depellere morbos,
 Cui nuper ramosa ferens ego cornua cervi
 Aëria victor fixi capita horrida quercu:
 295 Dii, mihi crudelem misero si tollere pestem
 Hanc dabitis, quae me afflictat noctesque diesque,
 Ipse ego purpureas ipse albas veris et horti
 Primitias vobis violas ego lilia vobis
 Alba legam, primasque rosas primosque hyacinthos,
 300 Vestraque odoratis onerabo altaria sertis!
 Gramen erat iuxta viridans, sic fatus ut aestu
 Fessus erat viridi desedit graminis herba.
 Hic Dea, vicino quae sese fonte lavabat,
 Callirhoë liquido ex antro per lubrica musco
 305 Saxa fluens, iuveni dulci blandita susurro
 Lethaeum immisit somnum, sparsitque sopore
 Graminea in ripa et salicum nemus inter opacum.
 Atque illi visa est sacro se flumine tollens
 In somnis coram esse, pia et sic voce locuta:
 310 Ilceu, in extremo Diis tandem audite labore,
 Cura mei, tibi nulla salus quacunque videt Sol
 Speranda est terram magnam super. Hoc tibi poenae
 Dat Trivia et precibus Triviae exoratus Apollo,
 Ob sacrum iaculo percussum ad flumina cervum
 315 Et nostris affixa tibi capita horrida truncis,
 Nam, postquam illa feram exanimem per gramina vidit
 Abscisso capite et sacro sparsa arva cruore,
 Omnibus ingemuit silvis dirumque precata est
 Auctori. Oranti Latous tanta sorori
 320 Affuit et pestem misero immisere nefandam

Durus uterque tibi: quin et quacunq̄ videt Sol
 Interdixit opem, quare tellure sub ima,
 Si qua salus superest, coeca sub nocte petenda est.
 Est specus arboribus tectum atque horrore verendum
 325 Vicina sub rupe, Iovis qua plurima silva
 Accubat et raucum reddit coma cedria murmur.
 Huc, ubi se primis Aurora emittet ab undis,
 Ire para et nigrantem ipsis in faucibus agnam
 Mactato supplex atque, Ops tibi maxima, dic, hanc,
 330 Dic, ferio. Nigram tum Noctem umbrasque silentes
 Umbrarumque Deos ignotaque numina Nymphas.
 Et thya venerare atrae et nidore cupressi.
 Hic tibi narranti causam auxiliumque vocanti
 Haud aberit Dea, quae coecae in penetralia terrae
 335 Deducat te sancta et opem tibi sedula praestet.
 Surge age nec vani speciem tibi concipe somni,
 Illa ego sum quae culta vago per pinguia fonte
 Dilabor Dea vicinis tibi cognita ab undis.
 Sic ait et se caeruleo cita condidit amne.
 340 Ille autem, ut placidus cessit sopor, omina laetus
 Accipit et Nympham precibus veneratur amicam.
 O sequor, o quocunq̄ vocas, pulcherrima fontis
 Vicini Dea Callirhoë! Tum, postera primum
 Exsurgens Aurora suos ubi protulit ortus,
 345 Monstratum Iovis in silva sub rupibus altis
 Antrum ingens petit et nigrantem tergora primo
 Vestibulo sistit pecudem magnaëque trementem
 Mactat Opi: tibiq̄, inquit, ego hanc Ops maxima macto.
 Tum Noctem Noctisque Deas ignota precatur
 350 Numina, iamque simul thyan atramq̄ cupressum

- Urebat, quum vox terrae revoluta cavernis
Longe audita sacras Nympharum perculit aures,
Nympharum quibus aera solo sunt condita curae.
Extemplo commotae omnes ac coepta reponunt:
- 355 Sulfureos forte ut latices et flumina vivi
Argenti, mox unde nitens concresceret aurum,
Tractabant, gelidoque prementes fonte coquebant.
Centum ignis spissi radios centum aetheris usti
Bis centum concretorum terraeque marisque
- 360 Miscuerant nostros fugientia semina visus.
At Lipare, Lipare, argenti cui semina et auri
Cura data et sacrum flammis adolere bitumen,
Continuo obscurae latebrosa per avia terrae
Ilcea adit firmansque animum sic incipit ipsa:
- 365 Ilceu (nanque tuum nec nomen nec mihi labes
Ignota est, nec quid venias), iam corde timorem
Exue, nequicquam non te huc carissima mittit
Callirhoë, tibi parta salus tellure sub ima est.
Tolle animos et me per opaca silentia terrae
- 370 Insequere: ipsa adero et praesenti numine ducam.
Sic ait et se antro gradiens praemittit opaco.
Ille subit magnos terrae miratus hiatus
Squalientesque situ aeterno et sine lumine vastas
Speluncas terramque meantia flumina subter.
- 375 Tum Lipare: hoc quodcunque patet quam maxima terra
Hunc totum sine luce globum, loca subdita nocti [est,
Dii habitant: imas retinet Proserpina sedes,
Flumina supremas quae sacris concita ab antris
In mare per latas abeunt resonantia terras,
- 380 In medio dites Nymphae, genera unde metalli,

- Aerisque argentique aurique nitentis origo,
 Quarum ego nunc ad te miserans ipsa una sororum
 Advenio, illa ego, quae venas per montis hiantes,
 Callirhoae haud ignota tuae, fumantia mitto
 385 Sulfura. Sic ibant terra et caligine tecti.
 Iamque exaudiri crepitantes sulfure flammae
 Conclusique ignes stridentiaque aera caminis.
 Haec regio est late variis ubi foeta metallis,
 Virgo ait, est tellus, quorum vos tanta cupido
 390 Exercet superas coeli qui cernitis auras.
 Haec loca mille Deae coecis habitamus in antris,
 Nocte Deae et Tellure satae, quis munera mille
 Mille artes. Studium est aliis deducere rivos,
 Scintillas aliis rimari et sparsa per omnem
 395 Semina tellurem flammaram ignisque corusci.
 Materiam miscent aliae massamque coërcent
 Obicibus multa et gelidarum inspergine aquarum.
 Non procul eruptis fumantia tecta caminis
 Aetnaei Cyclopes habent, versantque coquantque
 400 Vulcano stridente atque aera sonantia cudunt,
 Laeva haec abstrusum per iter via ducit ad illos.
 Dexterâ sed sacri fluvii te sistet ad undam,
 Argento fluitantem undam vivoque metallo,
 Unde salus speranda. Et iam aurea tecta subibant
 405 Rorantesque domos spodiis, fuligineque atra
 Speluncas varie obductas et sulfure glauco,
 Iamque lacus late undantes liquidoque fluentes
 Argento iuxta astabant ripasque tenebant.
 Hic tibi tantorum requies inventa laborum,
 410 Subsequitur Lipare, postquam ter flumine vivo

- Perfusus sacra vitium omne reliqueris unda.
 Sic fatur, simul argenti ter fonte salubri
 Perfundit, ter virgineis dat flumina palmis
 Membra super, iuvenem toto ter corpore lustrat
 415 Mirantem exuvias turpes et labe maligna
 Exutos artus pestemque sub amne relictam.
 Ergo age, quum primum coeli te purior aër
 Accipiet nitidamque diem solemque videbis,
 Sacra para et castam supplex venerare Dianam
 420 Indigenasque Deos et Numina fontis amici.
 Sic virgo, et iuvenem tanto pro munere grates
 Solventem e nocte aetherias educit in oras
 Dimittitque alacrem atque optata in lumina reddit.
 Accepit nova fama fidem populosque per omnes
 425 Prediit haud fallax medicamen, coeptaque primum
 Misceri argento fluitanti axungia porcae.
 Mox etiam Oriciae simul adiuncta est terebinthi
 Et laricis resina aëriæ. Sunt qui unguen equinum
 Ursinumve adhibent bdelæ cedrique liquorem.
 430 Nonnulli et myrrhæ guttas et mascula thura
 Adiciunt miniumque rubens et sulfura viva.
 Haud vero mihi displiceat, componere si quem
 Trita melampodia atque arentem iuverit irim,
 Galbanaque et lasser graveolens, oleumque salubre
 435 Lentisci, atque oleum haud experti sulfuris ignem.
 His igitur totum oblinere atque obducere corpus
 Ne obscoenum ne turpe puta: per talia morbus
 Tollitur et nihil esse potest obscoenius ipso.
 Parce tamen capiti et præcordia mollia vita.
 440 Tum super et vittas adstringe et stuppea necte

- Vellera, dein stratis tegmento imponere multo
 Dum sudes foedaeque fluant per corpora guttae.
 Haec tibi bis quinis satis est iterasse diebus:
 Durum erit, at quicquid tulerit res ipsa ferendum est.
 445 Aude animis, tibi certa salus stans limine in ipso
 Signa dabit: liquefacta mali excrementa videbis
 Assidue sputo immundo fluitare per ora,
 Et largum ante pedes tibi mirabere flumen.
 Ora tamen foeda erodent ulcuscula, sed tu
 450 Lacte fove et cocto cytini, viridisque ligustri.
 Tempore non alio generosi pocula Bacchi
 Annuerim sumenda tibi, purumque Falernum,
 Et Chia, et pateris spumantia Rhaetica largis.
 Sed iam age vicinae victor gratare saluti:
 455 Ultima adest tibi cura eadem et placidissima, corpus
 Abluere et lustrare artus ac membra piare
 Stoechade, amaracinisque comis, et rore marino,
 Verbenaque sacra, et bene olentibus heracleis.

LIBER TERTIUS.

- S**ED iam me nemora alterius felicia mundi
Externique vocant saltus, longe assonat aequor
Herculeas ultra metas et littora longe
Applaudunt semota. Mihi nunc magna Deorum
5 Munera et ignoto devecta ex orbe canenda
Sancta arbos, quae sola modum requiemque dolori
Et finem dedit aerumnis. Age Diva beatum
Uranie venerare nemus, crinesque revinctam
Fronde nova iuвет in medica procedere palla
10 Per Latium et sanctos populis ostendere ramos:
Et iuвет haud unquam nostrorum aetate parentum
Visa prius nullive unquam memorata referre.
Unde aliquis forsā, novitatis imagine mira
Captus et heroas et grandia dicere facta
15 Assuetus, canat auspiciis maioribus ausas
Oceani intacti tentare pericula puppes,
Nec non et terras varias et flumina et urbes
Et varias memoret gentes et monstra reperta,
Dimensasque plagas alioque orientia coelo
20 Sidera et insignem stellis maioribus Arcton

- Nec taceat nova bella omnemque illata per orbem
 Signa novum et positas leges et nomina nostra,
 Et canat (auditum quod vix venientia credant
 Saecula) quodcunque Oceani complectitur aequor
 25 Ingens omne una obitum mensumque carina.
 Felix, cui tantum dederit Deus, at mihi vires
 Arboris unius satis est usumque referre,
 Et quo inventa modo fuerit nostrasque sub auras
 Advena per tantum pelagi pervenerit aequor.
 30 Oceano in magno ardenti sub sidere Cancrī,
 Sol ubi se nobis media iam nocte recondit,
 Hac ignota tenus tractu iacet insula longo,
 Hispanam gens inventrix cognomine dixit:
 Auri terra ferax sed longe ditior una
 35 Arbore: voce vocant patrii sermonis Hyacum.
 Ipsa teres ingensque ingentem vertice ab alto
 Diffundit semper viridem semperque comantem
 Arbuteis silvam foliis, nux parva sed acris
 Dependet ramis et plurima frondibus haeret.
 40 Materia indomita est, duro et paene aemula ferro
 Robora, quae resinam sudant incensa tenacem.
 Dissectae color haud simplex, in cortice lauri
 Exteriores viret levor, pars altera pallet
 Buxea, at interior nigro suffusca colore est
 45 Iuglandemque ebumque inter, quod si inde ruberet,
 Iam poterat variis aequare coloribus irim.
 Hanc gens illa colit studioque educere multo
 Nititur, hac late colles campique patentēs
 Hac omnis vestitur ager, nec sanctius illis
 50 Est quicquam aut potiore usu: quippe omnis in illa

- Spes iacet hanc contra pestem quae coelitus illic
Perpetua est. Validos abiecto cortice ramos
Multa vi tundunt aut in segmenta minuta
Elimant, puroque scobes in fonte reponunt,
55 Dum bibulas noctemque diemque emaceret humor,
Inde coquunt: nec non illos ea cura fatigat,
Vulcano ne forte furens erumpat aquae vis
Et superundantem spumam proiiciet in ignes.
Spuma quippe linunt, si quicquam e corpore toto
60 Abscedit, si quicquam aegros depascitur artus.
Dimidia absumpta superest quodcunque reponunt
Divini laticis. Quin et segmenta relicta
Rursus ut ante coquunt addentes suaveliquens mel.
Scilicet hunc unum mensis accedere potum
65 Et lex ipsa iubet gentis mandatque sacerdos.
Servatum at laticem et decocti pocula primi
Bina die quaque assumunt, quum surgit ab ortu
Lucifer et sero egreditur quum Vesper Olympo.
Nec prius absistunt potu, quam menstrua cursum
70 Luna suum et totum peragrans perfecit orbem
Fraternasque iterum convenerit aemula bigas.
Interea coecis sese penetralibus abdunt,
Quo neque vis venti non halitus aëris ullus
Insinuet sese et gelidis afflatibus obsit.
75 Quid mirandum aequae memorem, super omnia victum
Quam tenuem quam magna sibi ieiunia poscant?
Quippe solet satis esse, ipsum dum corpus alatur
Dum superet vita et tantum ne membra fatiscent.
Ne tamen ah ne tanta time, sacer illicet haustus
80 Ille modo ambrosiae vires reficitque fovetque

Inque occulta gerit ieiunis pabula membris.
 Nectare ab epoto binas non amplius horas
 Imponunt sese stratis, medicamen ut intro
 Large eat et calido sudorem e corpore ducat.

85 Interea vacuas pestis vanescit in auras,
 Et (dictu mirum) apparet iam pustula nulla,
 Iamque nomae cessere omnes, iam fortia liquit
 Membra dolor, primoque redit cum flore iuventa:
 Et iam Luna suum remeans nova circuit orbem.

90 Quis Deus hos illis populis monstraverit usus,
 Qui demum et nobis casus aut fata tulere
 Hos ipsos, unde et sacrae data copia silvae,
 Nunc referam. Missae quaesitum abscondita Nerci
 Aequora in occasum Solisque cubilia pinus

95 Littoribus longe patriis Calpeque relictis
 Ibant oceano in magno pontumque secabant,
 Ignaraeque viae et longis erroribus actae.
 Quas circum innumerae properantes gurgite ab omni
 Ignoti nova monstra maris Nereides udae

100 Adnabant celsas miratae currere puppes
 Salsa super pictis volitantes aequora velis.

Nox erat et puro fulgebat ab aethere Luna
 Lumina diffundens tremuli per marmora ponti,
 Magnanimus quum tanta heros ad munera fatis

105 Delectus dux errantis per caerula classis
 Luna, ait, o pelagi cui regna haec humida parent,
 Quae bis ab aurata curvastis cornua fronte,
 Curva bis explesti, nobis errantibus ex quo
 Non ulla apparet tellus, da littora tandem

110 Aspiceret et dudum speratos tangere portus,

- Noctis honos coelique decus Latonia virgo.
 Audiit orantem Phoebe, delapsaque ab alto
 Aethere se in faciem mutat, Nereia quali
 Cymothoë Clothoque natant, iuxtaque carinam
 115 Astitit et summo pariter nans aequore fatur:
 Ne nostrae dubitate rates, lux crastina terras
 Ostendet fidoque dabit succedere portu.
 Sed vos littoribus primis ne insistite, dudum
 Ultra fata vocant: medio magna insula ponto
 120 Est Ophyre, huc iter est vobis hic debita sedes
 Imperiique caput. Simul haec effata carinam
 Impulit, illa levi cita dissecat aequora cursu.
 Aspirant faciles aerae, et iam clarus ab undis
 Surgebat Titan, humiles quum surgere colles
 125 Umbrosi procul et propior iam terra videri
 Incipit. Acclamant nautae terramque salutant
 Terram exoptatam. Tum portu et littore amice
 Excepti, Diis vota piis in littore solvunt,
 Quassatasque rates defessaque corpora curant.
 130 Inde ubi quarta dies pelago crepitansque vocavit
 Vela Notus, remis insurgitur, altaque rursum
 Corripiunt maria et laeti freta caerula sulcant.
 Linquntur incerto fluitans Anthylia ponto,
 Atque Hagia, atque alta Ammerie, execrataque tellus
 135 Cannibalum, et ripa Gyane nemorosa virenti.
 Protinus innumerae panduntur turribus altis
 Insulae oceano in vasto, quas inter opacis
 Undantem silvis unam cursuque sonantem
 Fluminis aspiciunt, magno qui spumeus alveo
 140 In mare fulgentes auro subvectat arenas.

- Huius in ora placet pronas appellere puppes,
 Invitant nemora et dulces e flumine lymphae.
 Iamque solo viridante alacres ripaque potiti
 In primis terram ignotam Nymphasque salutant
 145 Indigenas, Geniumque loci, teque aurifer Amnis
 Quisquis in arva maris nitida perlaberis unda.
 Tum duram Cererem et patrii carchesia Bacchi
 Aggere in herboso expediunt, dein quaerere si qui
 Mortales habitent, pars fulvam fluminis undam
 150 Mirari mixtamque auro disquirere arenam.
 Forte per umbrosos silvarum plurima ramos
 Assidue volitabat avis, quae picta nitentes
 Caeruleo pennas rostro variata rubenti
 Ibat nativo secura per avia luco.
- 155 Has iuvenum manus ut silvas videre per altas
 Continuo cava terrificis horrentia bombis
 Aera et flammiferum tormenta imitantia fulmen
 Corripiunt, Vulcane tuum, dum Theutonas armas
 Inventum dum tela Iovis mortalibus affers.
- 160 Nec mora, signantes certam sibi quisque volucrem,
 Inclusam, salicum cineres sulfurque nitrumque,
 Materiam accendunt servata in reste favilla.
 Fomite correpto diffusa repente furit vis
 Ignea circumsepta simulque cita obice rupto
 165 Intrusam impellit glandem, volat illa per auras
 Stridula, et exanimes passim per prata iacebant
 Deiectae volucres: magno micat ignibus aër
 Cum tonitru quo silva omnis ripaeque recurvae
 Et percussa imo sonuerunt aequora fundo.
- 170 Pars avium nemus in densum conterrita et altos

- Se recipit scopulos, quorum de vertice summo
Horrendum una canit (dictu mirabile) et aures
Terrificis implet dictis ac talibus infit:
Qui Solis violatis aves sacrasque volantes
175 Hesperii, nunc vos quae magnus cantat Apollo
Accipite et nostro vobis quae nuntiat ore:
Vos quanquam ignari longum quaesita secundis
Tandem parta Ophyrae tetigistis littora ventis,
Sed non ante novas dabitur summittere terras
180 Et longa populos in libertate quietos
Molirique urbes ritusque ac sacra novare,
Quam vos infandos pelagi terraeque labores
Perpessi diversa hominum post proelia multi
Mortua in externa tumuletis corpora terra,
185 Navibus amissis pauci patria arva petetis,
Frustra alii socios quaeretis magna remensi
Aequora, nec nostro deerunt Cyclopes in orbe.
Ipsa inter sese vestras discordia puppes
In rabiem ferrumque trahet, nec sera manet vos
190 Illa dies foedi ignoto quum corpora morbo
Auxilium silva miseri poscetis ab ista,
Donec poeniteat scelerum. — Nec plura locuta
Horrendum stridens densis sese abdidit umbris.
Ollis ossa rigor subitus percurrit et omnis
195 Palluit ac gelida fugit formidine sanguis.
Tum vero sacras volucres Divosque precati,
In primis Solem et sanctum servantia lucum
Numina supplicibus venerantur agrestia votis:
Pacem orant rursusque Ophyren fluviumque salutant.
200 Interea e silvis nigrum genus ora comasque

- Ad naves nova turba virum concurrat inermis,
 Pectora nudi omnes evincti frondibus omnes
 Paciferis: tanta qui celsas mole carinas
 Mirati vestesque virum fulgentiaque arma
 205 Vix satis expleri possunt, et ab aethere missi
 Sive homines sive heroes sint sive Deorum
 Numina adorantum ritu precibusque salutant:
 Ante alios ipsum regem, cui munera laeta,
 E ripis collectum aurum et cerealia dona
 210 Et patrios fructus et mella liquentia portant.
 Vestibus ipsi etiam nostris et munere multo
 Donati exceptique mero nova gaudia miscent.
 Non aliter, quam si mensis dapibusque Deorum
 Mortalis quisquam adscitus felixque futurus
 215 Hauriat aeternum coelestia pocula nectar.
 Ergo, ubi amicitiae securos foedere utrinque
 Firmavere animos, habita et commercia gentis,
 Ipsi inter sese reges in littore laeti
 Complexu iungunt dextras et foedera firmant.
 220 Alter gossipio tenui pectusque femurque
 Praecinctus, viridi limbum pingente smaragdo,
 Ora niger, iaculo armatur cui dextera acuto
 Squamosi spolium sustentat laeva draconis.
 Alter at intexto laenam circumdatus auro,
 225 Quam subter rutila arma micant, capiti aerea cassis
 Insidet et pictae volitant in vertice cristae,
 Fulgenti ex auro torques cui candida colla
 Cingunt atque ensis lateri dependet Iberus.
 Et iam commixti populi hospitioque recepti,
 230 Hi tectis domibusque altis in navibus illi,

Laetitia ludisque dies per pocula ducunt.

- Forte loco lux festa aderat, Solique parabant
 Ultori facere umbroso sacra annua luco,
 Hesperiaeque Ophyraeque manus convenerat omnis.
 235 Hic convalle cava ripae viridantis in herba
 Selectorum ingens numerus, matresque virique
 Confusi plebs atque patres puerique senesque
 Astabant, animis tristes et corpora foedi
 Squallentes crustis omnes taboque fluentes,
 240 Quos circumfusos albenti in veste sacerdos
 Pura lustrat aqua et ramo frondentis Hyaci.
 Tum niveum ante aras caedit de more iuvenum
 Et iuxta positum pastorem sanguine caesi
 Respergit pateraue rigat, Solique potenti
 245 Ad numeros Paeanae canit, nec cetera turba
 Non sequitur, mactantque sues mactantque bidentes
 Visceribusque veru tostis epulantur in herba.
 Obstupuit gens Europae ritusque sacrorum
 Contagemque alio non usquam tempore visam.
 250 At dux multa animo tacitus secum ipse volutans,
 Hic erat ille, inquit, morbus (Dii avertite casum!)
 Ignotum interpres Phoebi quem dira canebat.
 Tum regem indigenam (ut sermo fandiue facultas
 Iam communis erat) cui sint solennia Divum
 255 Scitatur, quid tanta astet convalle sub alta
 Languentum miseranda manus, quid pastor ad aras
 Sacra inter caesi respersus sanguine tauri.
 Quem contra: Hesperiae o heros fortissime pubis,
 Rex ait, hi gentis ritus haec sacra quotannis
 260 Ultori de more Deo celebramus, origo

- Antiqua est veteresque patrum fecere parentes.
 Quod si externorum mores hominumque labores
 Audivisse iuvat, primaeva ab origine causam
 Sacrorum et pestis miserae primordia pandam.
- 265 Forsitan Atlantis vestras pervenit ad aures
 Nomen et ex illo generis longo ordine ducti.
 Hac et nos longa serie de stirpe profecti
 Dicimur, heu quondam felix et cara Deum gens,
 Dum coelum colere et Superis accepta referre
- 270 Maiores suevere boni, sed numina postquam
 Contemni coeptum est luxu fastuque nepotum
 Ex illo quae sint miseros quantaeque secutae
 Aerumnae, vix fando unquam comprehendere possem.
 Insula tum prisci regis de nomine dicta
- 275 Ingenti terrae concussa Atlantia motu
 Corruit absorpta Oceano, quem mille carinis
 Sulcavit toties terrae regina marisque.
 Ex illo et pecudes et grandia quadrupedantum
 Corpora non ullis unquam reparata diebus
- 280 Aeternum periere: externaque victima sacris
 Caeditur, externus nostras cruor imbuat aras.
 Tum quoque ethaec infanda lues, quam nostra videtis
 Corpora depasci, quam nulli aut denique pauci
 Vitamus, Divum offensis et Apollinis ira
- 285 De coelo demissa omnes grassatur in urbes.
 Unde haec sacra novo primum solennia ritu
 Instituire patres, quorum haec perhibetur origo:
Syphilus (ut fama est) ipsa haec ad flumina pastor
 Mille boves niveas mille haec per pabula regi
- 290 Alcithoo pascebat oves, et forte sub ipsum

- Solstitium urebat sitientes Sirius agros,
 Urebat nemora et nullas pastoribus umbras
 Praebebant silvae, nullum dabat aura levamen.
 Ille gregem miseratus et acri concitus aestu
 295 Sublimem in Solem vultus et lumina tollens,
 Nam quid Sol te, inquit, rerum patremque Deumque
 Dicimus et sacras vulgus rude ponimus aras,
 Mactatoque bove et pingui veneramur acerra,
 Si nostri nec cura tibi est nec regia tangunt
 300 Armenta? an potius Superos vos arbitrer uri
 Invidia? mihi mille nivis candore iuvencae
 Mille mihi pascuntur oves: vix est tibi Taurus
 Unus, vix Aries coelo (si vera feruntur)
 Unus, et armenti custos Canis arida tanti.
 305 Demens quin potius regi divina facesso,
 Cui tot agri tot sunt populi, cui lata ministrant
 Aequora et est Superis ac Sole potentia maior?
 Ille dabit facilesque auras frigusque virentum
 Dulce feret nemorum armentis, aestumque levabit.
 310 Sic fatus, mora nulla, sacras in montibus aras
 Instituit regi Alcithoo et divina facessit.
 Hoc manus agrestum hoc pastorum caetera turba
 Exsequitur, dant thura focis incensa litantque
 Sanguine taurorum et fumantia viscera torrent.
 315 Quae postquam rex, in solio dum forte sederet
 Subiectos inter populos, turbamque frequentem
 Agnovit, Divum exhibito gavisus honore,
 Non ullum tellure coli se vindice Numen
 Imperat, esse nihil terra se maius in ipsa:
 320 Coelo habitare Deos, nec eorum hoc esse quod infra est.

- Viderat haec, qui cuncta videt, qui singula lustrat,
 Sol pater atque animo secum indignatus iniquos
 Intorsit radios et lumine fulsit acerbo.
 Aspectu quo terra parens correptaque ponti
 325 Aequora quo tactus viro subcanduit aër.
 Protinus illuvies terris ignota profanis
 Exoritur. Primus regi qui sanguine fuso
 Instituit divina sacrasque in montibus aras
 Syphilus ostendit turpes per corpus achores,
 330 Insomnes primus noctes convulsaque membra
 Sensit et a primo traxit cognomina morbus,
 Syphilidemque ab eo labem dixere coloni.
 Et mala iam vulgo cunctas diffusa per urbes
 Pestis erat, regi nec saeva pepercerat ipsi.
 335 Itur ad Ammericen silva in Cartheside Nympham,
 Cultricem nemorum Ammericen, quae maxima luco
 Interpres Divum responsa canebat ab alto.
 Scitantur, quae causa mali, quae cura supersit.
 Illa refert: spreti vos o vos numina Solis
 340 Exercent: nulli fas est se aequare Deorum
 Mortalem, date thura Deo et sua ducite sacra
 Et numen placate, iras non proferet ultra,
 Quam tulit aeterna est, nec iam revocabilis unquam
 Pestis erit. Quicumque solo nascetur in isto
 345 Sentiet. Ille lacus Stygios fatumque severum
 Iuravit. Sed enim, si iam medicamina certa
 Expetitis, niveam magnae mactate iuvencam
 Iunoni, magnae nigrantem occidite vaccam
 Telluri: illa dabit felicia semina ab alto,
 350 Haec viridem educet felici e semine silvam,

- Unde salus. Simul obticuit, specus intus et omne
 Excussum nemus et circum stetit horror ubique.
 Illi obeunt mandata: sua ipsi altaria Soli
 Instituunt, niveam Iuno tibi magna iuvencam,
 355 Nigrantem Tellus mactant tibi maxima vaccam.
 Mira edam, at Divos iuro et monumenta parentum,
 Haec sacra quam nemore hoc toto vos cernitis, arbor
 Ante solo nunquam fuerat quae cognita in isto,
 Protinus e terra virides emittere frondes
 360 Incipit et magna campis pubescere silva.
 Annua confestim Soli facienda sacerdos
 Ultori nova sacra canit. Deducitur ipse
 Sorte data qui pro cunctis cadat unus ad aram
 Syphilus, et iam farre sacro vittisque paratis
 365 Purpureo stabat tincturus sanguine cultros,
 Tutatrix vetuit Iuno et iam mitis Apollo,
 Qui meliorem animam miseri pro morte iuvenum
 Supposuere feroque solum lavere cruore.
 Ergo eius facti aeternum ut monumenta manerent,
 370 Hunc morem antiqui primum statuere quotannis
 Sacrorum. Ille tuum testatur Syphile crimen,
 Victima vana, sacras deductus pastor ad aras.
 Illa omnis, quam cernis, inops miserandaque turba
 Tacta Deo est veterumque luit commissa parentum,
 375 Cui votis precibusque piis numerisque sacerdos
 Conciliat vates Divos et Apollinis iras.
 Lustrati ingentes ramos et robora sanctae
 Arboris advectant tectis, libamine cuius
 Vi mira infandae labis contagia pellunt. —
 380 Talibus atque aliis tempus per multa trahebant

- Diversis populi commixti e partibus orbis.
 Interea Europae fuerant quae ad cara remissae
 Littora iam rursus puppes freta lata remensae
 Mira ferunt: late (proh fata occulta Deorum!)
- 385 Contagem Europae coelo crebescere eandem,
 Attonitasque urbes nullis agitare medelis.
 Quin etiam gravior naves it rumor in omnes,
 Illo eodem classem morbo iuvenumque teneri
 Haud numerum exiguum et totis tabescere membris.
- 390 Ergo haud immemores, diras cecinisse volucres,
 Affore, quum silva auxilium poscatur ab illa,
 Continuo faciles Nymphas Solemque precati
 Intacti nemoris ramos et robora ab alto
 Convectare parant luco, medicataque sumunt
- 395 Pocula pro ritu gentis, quo munere tandem
 Contagem pepulere feram. Quin dona Deorum
 Haud patriae obliti et felicem ad littora silvam
 Nostra iubent ferri, coelo si forsitan isto
 Assimilem pellant labem: nec fata secundos
- 400 Ipsa negant Zephyros facilisque aspirat Apollo.
 Munera vos Divum primi accepistis Iberi
 Praesens mirati auxilium, nunc cognita Gallis
 Germanisque Scythisque, orbe et gavisus Latino
 Iam nunc Europam vecta est Huyacus in omnem.
- 405 Salve, magna Deum manibus sata semine sacro,
 Pulchra comis, spectata novis virtutibus arbor:
 Spes hominum, externi decus et nova gloria mundi,
 Fortunata nimis, natam si numina tantum
 Orbe sub hoc homines inter gentemque Deorum
- 410 Perpetua sacram voluissent crescere silva.

Ipsa tamen, si qua nostro te carmine Musae
Ferre per ora virum poterunt, hac tu quoque parte
Nosceris coeloque etiam cantabere nostro.

Si non te Bactra et tellus extrema sub Arcto
415 Non Meroë Libycisque Ammon combustus arenis,
At Latium at viridis Benaci ad flumina ripa
Audiet et molles Athesi labente recessus,
Et sat erit, si te Tiberini ad fluminis undam
Interdum leget et referet tua nomina BEMBUS.

NOTAE
IN LIBRUM PRIMUM.

15. *Pietro Bembo*, natus 1470, Leoni X. Pont. Max. a literis, a Paulo III. purpura sacerdotali donatus, poëta latinus et historicus scriptor non ignobilis, hominum doctorum fautor et amicus.
16. Ioannes Medicaeus, sub nomine Leo X. Pontifex Max. ab anno 1513 ad annum 1521, artium liberalium ipse cultor et munificentissimus patronus.
31. Benacus lacus, hodie *Lago di Garda*, in agro Veronensi.
35. Christophorus Columbus et eius socii in novo orbe detegendo.
97. Elephas seu Elephantiasis morbus, leprae species, quae Romae primum apparuit, cum Pompeius M. ex Africa rediret.
98. Lichen seu Mentagra, morbus quidam cutaneus, Romae primo visus, ut ferunt, sub Tiberii Claudii Caesaris principatu medio. (Plin. 26. 1.) — Omnes, quas vidimus, editiones habent *incola Nili*, excepta Romana anni 1531 quam secuti sumus.
110. In hoc versu omnes editiones habent *accolit*, excepta Romana iam citata, quam etiam hic

- secuti sumus, utpote antiquissimam et quae lectionem exhiberet sensui magis congruam.
118. Fortasse rectius legeretur *infecerit*, quam lectionem vero nulla exhibet editio.
186. Loquitur poëta forsitan de morbo atrocissimo, qui sub nomine Mortis nigrae (*der schwarze Tod*) regnavit annis 1348 — 1350, et a coniunctione Martis, Iovis et Saturni deducebatur a medicis astrologicis illius temporis. Poëtice igitur et non satis exacte dictum est *bis centum* etc.
204. Descriptio poëtica coniunctionis Martis et Saturni in signo Cancri, a qua coniunctione, quae anno 1484 locum habuit, derivat, cum multis aliis sui aevi medicis, morbi Gallici originem Fracastorius.
211. Iovianum Pontanum, qui librum scripsit astrologicum „Urania sive de stellis“, esse hunc vatem dicunt interpretes. Natus erat Pontanus anno 1426, mortuus est anno 1503. Cfr. Syphil. II. 38 sq.
272. Antiquiores edd. habent *caprigenum genus*, recentiores quaedam *capr. pecus*.
277. Paucae e recentioribus editionibus habent *longe via mortis*, antiquiores omnes *mora*.
314. Non in hoc loco solum sed etiam in libro secundo de morbis contagiosis (cap. 12.) bene praedixit Fracastorius morbum Gallicum non semper duraturum, sed penitus eum aliquando dispariturum, forsitan etiam aliquando denuo rediturum.
360. Pro *ut saepe* recentiorum editionum habent antiquiores *tum saepe*. Phyllidis arbor tristis est Amygdalus.
383. Ollius in pascuis Sebinis Cenomanorum, est

flumen *Oglio* in Longobardica regione Italiae superioris. *Lago d'Iseo* est antiquorum Lacus Sebinus.

407. 408. Desunt hi duo versus in editione huius carminis Basileensi anni 1536, in opp. Fracast., Venet., 1555, in Luisiniana collectione editione Veneta et Leidensi. Habet vero hos versus antiqua editio Syphilidis, quae Romae prodiit anno 1531; habent plures recentiores opp. Frac. et Syphilidis editiones.
418. *Omina* habet editio Syphilidis Romana et Basileensis, *omnia* plures aliae recentiores. Sensus est: dira omina videntur tartareos lacus ab imo barathro excivisse etc.
- 425—432. Meminit poëta occupationem urbis Neapolitanae per Carolum VIII, regem Galliae, et desperatum eius contra Italorum copias proelium ad *Taro* seu Tarrum fluvium, qui ab Eridano excipitur.
433. Sermo est de pugna Venetorum infelici apud *Ghiera d'Adda*, ad ripas Abduae seu Adduae, fluminis itidem ab Eridano excepti.
445. Verona antiquissima civitas, Catulli, Plinii iunioris, Vitruvii et Fracastorii ipsius patria.
454. Marci Antonii Turriani, amici coniunctissimi, mortem innuit poëta.
461. Editio Romana habet *Sacra*, Basileensis et plures aliae *Sarca*, quam lectionem secuti sumus, carminis Fracastoriani in obitum Turrii memores, ubi legitur: „*Et vos extremi flestis Hyperborei, sed mage Benacusque senex et Sarca etc.*“
-

NOTAE IN LIBRUM SECUNDUM.

- 24—34. Asiae orientalis et australis accuratior cognitio Lusitanorum navigationibus saeculo XV. peractis debetur; cfr. *Ramusio viaggi* Tom. I.
- 35—37. Americam a Christophoro Columbo detectam et coelum australe, insignibus conspicuum sideribus, innuit poëta.
- 38—42. Iterum de Pontano poëta sermo est, uti libro I., v. 211.
167. Fiat venaesectio ex vena basilica vel mediana brachii.
172. Praeparetur secundum leges artis medicae corpus ante institutam purgationem.
- 174—180. Coquantur thymus, lupulus, foeniculum, apium, fumaria, polypodium, capillus Veneris, asplenium et scolopendrium.
184. Veterum Tripolion, recentiorum forsan *Plumbago europaea* vel *Aster tripolium*.
- 188—190. Cucumis anguinus, thus, myrrha, bdellium, ammoniacum, opopanax et hermodactyli.
206. Scordion, cuius herbae virtutibus adeo confisus est Fracastorius, ut electuarium inde componeret, quod passim adhuc in officinis pharmacopoeorum prostat sub nomine *Diascordion Fracastorii*.
212. De citro Medica arbore odas et epigrammata composuisse dicitur Fracastorius, quae vero perierint.
223. Destilletur aqua medicata ex foliis hederæ, dictamni Cretici, radicibus iridis Illyricæ, rhamni et enulae, cuius aquae cyathus mane sumatur ad sudorem eliciendum.

260. Fumigatio mercurialis ex cinnabare, minio et stibio cum styrace et thure, quam ob noxios effectus partialem tantummodo suadet Fracastorius.
270. Fracastorii temporibus internus mercurii contra morbum Gallicum usus iam maiori medicorum parti innotuit et acceptus erat, quamvis a quibusdam tanquam noxius damnaretur. Elegantem de mercurii usu medico detecto fabulam exhibet poëta v. 283 sq.
340. *Omnia* pro *omina* falso habent edd. quaedam, Romana habet *omina* in Emendandis.
357. *Promentes* edd. quaedam recentiores, minus bene, cum syllaba *pro* in hac voce producat, versus vero brevem postulet.
- 426—435. Fiat unguentum e mercurio vivo, adipe porcina, terebinthina et vulgari et laricina. Vel e mercurio vivo cum adipe equina aut ursina, bdellio, cedria, myrrha, thure, minio et sulfure, quibus addi potest radix hellebori nigri et iridis, galbanum, asa foetida, oleum mastichinum et balsamum sulfuris.
444. Pro *tulerit* habet *poscat* editio opp. Frac. anni 1584.
449. Pro *sed tu* habet *quae tu* ead. ed.

NOTAE IN LIBRUM TERTIUM.

5. Sancta arbos ex novo orbe devecta est *Guaiacum* seu *Hyacum lignum* ex nove tunc detecta America allatum et pro primario morbi Gallici medicamento habitum. Editio Romana habet *canenda est*.

19. *Altoque* habent ed. Basil. et plures aliae, *alioque* habet ed. Rom.
32. Insula haec est Hayti seu St. Domingo, ab Hispanis Columbo duce eam primo attingentibus *Espanola* dicta seu Hispaniola.
126. Die duodecimo Octobris anni 1492 primo terra exspectata et paene desperata potitus est Columbus. Fuit haec terra insula *Guanahani* (San Salvador) ex serie insularum Lucayensium, quam post paucos dies iterum dereliquit, insulam *Cuba*, Antillarum maximam, quaesiturus, quam die 27 Octobris attigit, mox vero iter pergens *Hispaniolam* ipsam reperiit. Poëtice magis, quam geographice intelligendus est sequeas locus, ita ut sub Anthylia Cubam, sub Hagia aliam Antillarum, sub Amerie ipsam Americam, sub Cannibalum tellure insulas maris Caraibici, sub Gyane insulam Gonave s. Guanaba, quae Hispaniolae iacet ad occasum, vel forsitan Guianam intelligas, et ut quae postea narrantur non fiant in Cuba insula sed in Hispaniola, uti aperte docet v. 33. Nam neque ab homine sub initio saeculi XVI. vivente accuratam illarum regionum cognitionem, neque a poëta accuratam descriptionem exspectabis.
135. Pro *Gyane* habet *Cyane* ed. Rom.
146. Pro *arva* habent edd. plurimae *ora*, Basileensis *aura*; nos lectionem editionis Romanae secuti sumus, Virgiliani illius memores: *Arva nova Neptunia caede rubescunt.* Aen. VIII. 694.
152. Psittacos hic intelligi a Columbi sociis frequenter in Antillis visos, non minus facile intelligitur, quam paulo post in versu 160 sq.

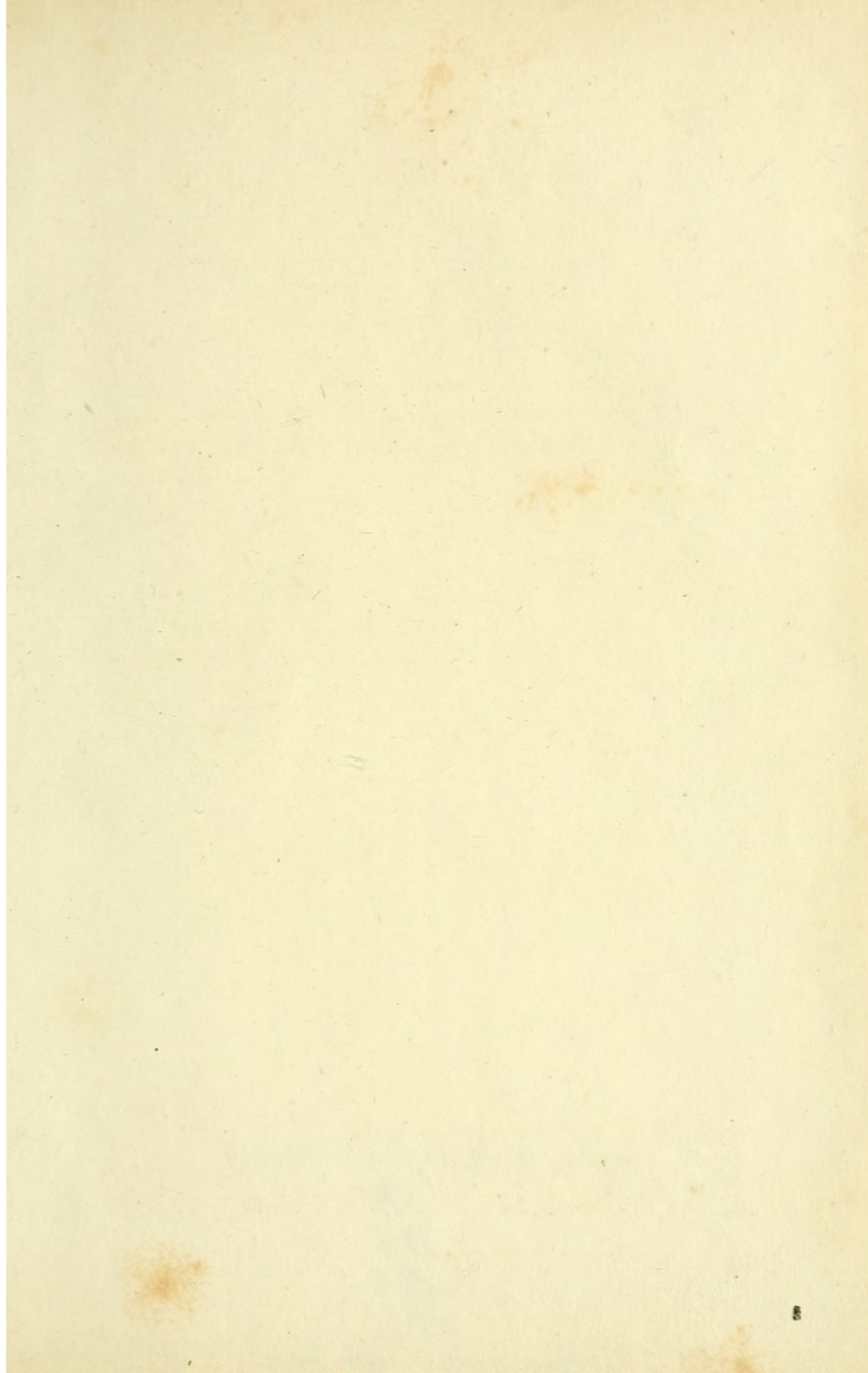
sermonem esse de pulvere pyrio a Germanis invento.

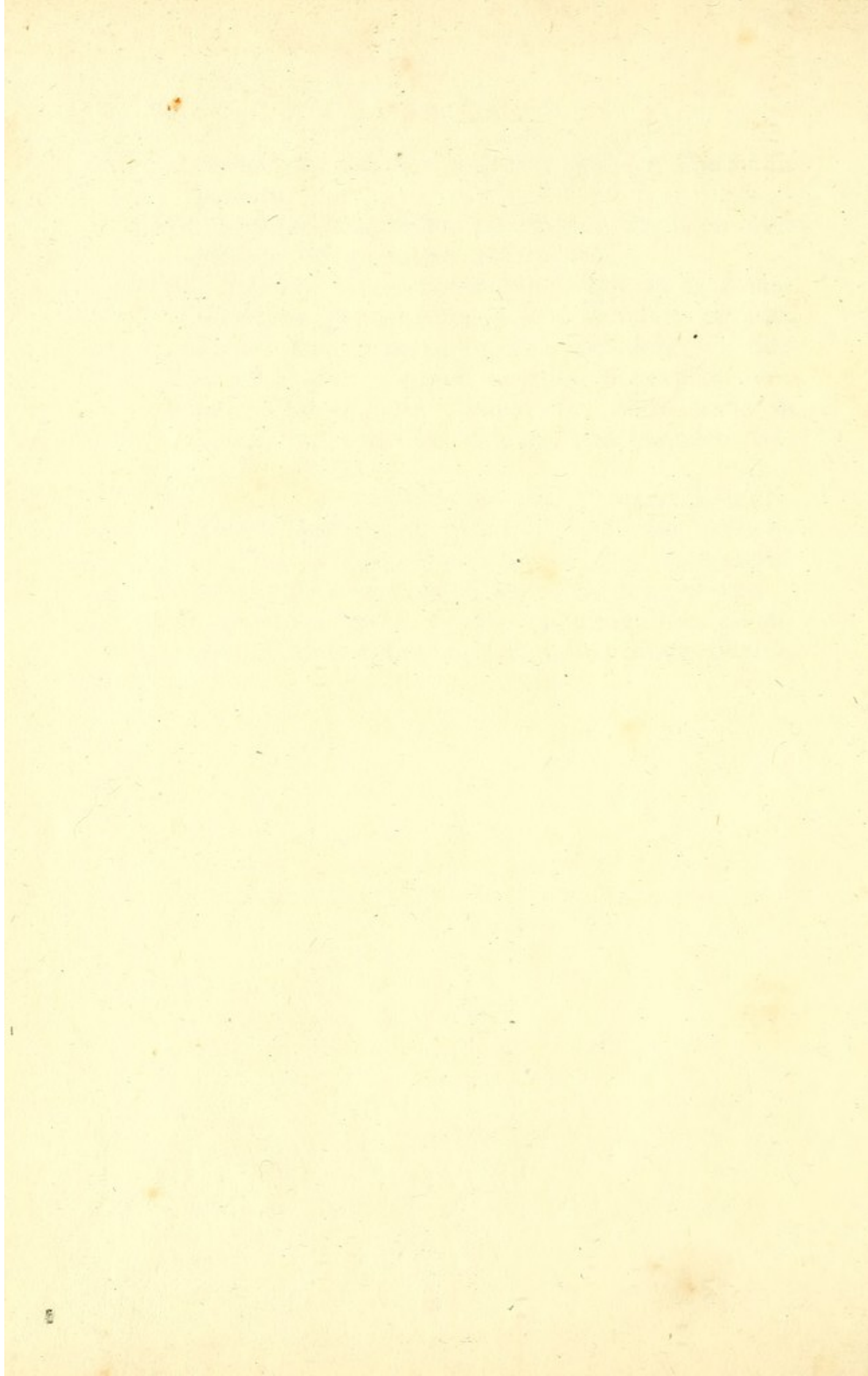
178. Ophyra dicitur hoc loco insula Hayti ob auri copiam ibi repertam vel speratam.

265. Atlantis insula a Platone commemorata maior fuisse quam Africa et Asia simul et periisse dicitur magno terrae motu. An America esse possit, olim cognita posthac deperdita nunc nove detecta, an potius alia regio nunc in oceani fundo posita, videant viri historiae teluris periti.

382. Versus insequentibus docent, Fracastorium originem morbi Gallici non ex America deducere, sed eodem tempore ortam esse dicere hanc luem in Europa, quo America detegeretur.

405. Denuo arborem Guaiacum alloquitur, de cuius laudibus totus agit carminis liber tertius.

COUNTWAY LIBRARY OF MEDICINE

RC

201

F84

1830

RARE BOOKS DEPARTMENT

